

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 4 2005

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

Abonnementspris
195 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 25 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 35 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83
E-mail: hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
email: kf@isl.dk

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Tønder Museum
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

- Døbefonten i Munkbrarup.*
Dens sociale og politiske indikationer 123
- De middelalderlige døbefontes billedunivers rummer andet og mere end et kristent budskab. Arkæologistuderende Trine Borake har set på døbefonten i Munkbrarup som en kilde til samtidens sociale og politiske forhold.
- Kulsvierne ved Nørreskoven* 129
- Kulsviere forbinder mange med barndommens læsning af Gøgehøvdingen. Udbruddet af Anden Verdenskrig pustede imidlertid liv i det gamle erhverv. Lokalhistoriker Hans Andersen fortæller om brænding af trækul ved Nørreskoven 1943-1945.
- Dansk bushistorie. Håndbyggede busser fra Aabenraa Karrosserifabrik 1947-2004* 135
- I 2004 lukkede Aabenraa Karrosserifabrik som landets sidste busfabrik. I den anledning startede Museet på Sønderborg Slot og Institut for Sønderjysk Lokalhistorie en undersøgelse af virksomhedens historie og produktion. Projektleder Jørgen Burchardt fortæller her om virksomheden og projektet.
- Major Peter Gosse. Kommandant i Tønder og Skærbæk maj-juni 1945* 142
- Den 7. maj 1945 modtog borgerne i Skærbæk de engelske tropper. H. E. Sørensen tegner her et portræt af chefen for de stationerede tropper i de første befrielses måneder 1945, major Peter Grosse.
- Set og sket i grænselandet* 144
- De gode forhold til grænselandets mindretal blev sat på en hård prøve efter landdagsvalget i Slesvig-Holsten og lige op til festligholdelsen af København-Bonn erklæringerne i 1955. Begge dele indgår i H.E. Sørensens grænselandskrønike for januar kvartal.
- Bognyt* 154
- Det sker - på de sønderjyske museer* 156
- Bagsiden om forsiden* 160
- Med udbruddet af Anden Verdenskrig lukkede forsyningerne af fossile brændstoffer, men heldigvis var opfindsomheden stor. Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, tegner et billede af forsyningssituationen og løsningerne.

Forsidebillede:

Bil med gasgenerator fotograferet i Aabenraa under krigen.
Foto: Th. Christesen. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Døbefonten i Munkbrarup

Dens sociale og politiske indikationer

Af TRINE BORAKE

De middelalderlige døbefontes billedunivers rummer andet og mere end et kristent budskab. Arkæologistuderende Trine Borake har set på døbefonten i Munkbrarup som en kilde til samtidens sociale og politiske forhold.

Over alt i det danske land står de romanske sognekirker smukt i landskabet. Kirkebygningen såvel som dens indre udstyr og billeder er en uvurderlig kilde til datidens opfattelse af kristendommen.

Men de fortæller meget mere end det. I samtiden var kirken også en levende institution, en aktiv og integreret del af samfundet. Derfor er kirkerne ikke kun en kilde til samtidens kristendomsforståelse, men også en uvurderlig kilde til sociale, politiske og samfundsmæssige elementer af det middelalderlige samfund.

I de senere år har især kalkmalerierne pådraget sig stor opmærksomhed. Også selve kirkebygningen har været genstand for mange analyser. Et element, der i høj grad unddrager sig opmærksomhed, er stenskulpturerne og i særdeleshed døbefontene, deres store potentiale til trods. Værket *Romanske Stenskulpturer* har ihærdigt rådet bod på denne mangel, men meget mere kan skrives, og nye indgangsvinkler kan benyttes for at udvide vores forståelse af det middelalderlige samfund.

I det følgende skal vi se på døbefonten i Munkbrarup kirke i Slesvig fra sidste halvdel af 1100-tallet. Vi skal se, hvordan dens levende billeder kan fortælle om politiske og sociale elementer i det samfund, den blev skabt i, men først skal vi se på dåben og dermed den handling,

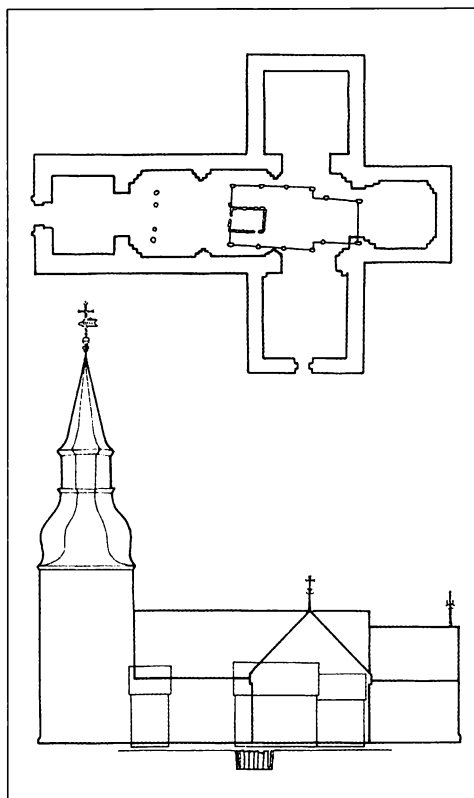
døbefontenes billeder var en del af i det samtidige samfund.

Begravelser og dåb

Før kristendommens indførelse omkring år 1000 var begravelser et vigtigt element i samfundslivet. Af gode grunde var det familien og ikke den afdøde selv, der forestod begravelsen. Det var en god lejlighed til at vise sin sociale status og position, opretholde alliancer og styrke familieband. Det kunne man f.eks. gøre ved at medgive gravgaver af mere eller mindre værdifuld karakter. Sådanne gravgaver findes ofte i perioder, der ligger forud for

Døbefonten i Munkbrarup. Illustration: Romanske Stenarbejder bd. IV.

Hørning kirke med gravhøj, træbygget gravkapel og stenbygget dåbskirke. Illustration: Middelalderen. Kirker og konger.

kristendommens indførelse. Men kristendommen påbød tomme grave, da fokus var på sjælen og ikke på det jordiske, og begravelsesritualet mistede sin sociale værdi. Det var oplagt at rette opmærksomheden mod det nye ritual, den kristne kult byggede på - nemlig dåben.

De tidligste kirker var træbyggede gravkapeller, men da dåben blev udlitceteret til sognene i starten af 1100-tallet, et privilegium, der tidligere tilfaldt domkirkerne, så skød stenbyggede dåbskirker op over hele landet.

På samme tid, som dåbskirkerne skød op, i nogle tilfælde oven på de træbyg-

gede gravkapeller som f.eks. i Hørning, holder begravelserne op med at respektere hinanden på kirkegården. Man begynder at begrave oven i hinanden. Overflademærkingen i form af kors eller sten bortfalder antageligt, og begravelsen mister sin sociale værdi.

Der er flere elementer, der peger på, at dåben bliver et vigtigt socialt element i datidens samfund.

Kirkearkæologien har afsløret en plint midt i skibet, hvorpå døbefonten har stået, højt hævet over gulvet, hvorved decorationen rigtigt kom til sin ret. I andre tilfælde har en rampe ledt fra koret op til døbefonten. I de fornemste kirker finder man et herskabspulpitur i vestgavlen. Herfra kunne dåbshandlingen følges fra første parket, mens handlingerne i koret derimod syntes meget langt væk.

Ligeledes understreges dåbens vigtighed, da det i 1241 bliver indskrevet i Jydsk Lov, at kun døbte skal arve. Det har sandsynligvis været praksis noget før, det blev legitimeret ved lov.

Dåben var en pagt, man indgik, ikke kun med Gud, men også med det omgivende samfund. Man blev via dåben optaget i den sociale orden eller rettere sagt, gennem dåben konstituerede familien den sociale pagt, den indgik i.

Det er således sandsynliggjort, at dåben og dermed døbefonten og dens motiver spiller en vigtig rolle. Men hvem valgte motiverne?

Ved et kirkeligt koncil i 787 blev der udstedt et dekret om, at kunstnerne og de, der bestilte motiverne, skulle holde sig til et kristent billedsprog. Eftersom det var nødvendigt at udstede et sådan dekret, kan denne praksis ikke være blevet efterlevet til fulde. Også 1124 finder vi en beklagelse fra Bernhard af Clairvaux over, at de kirkelige motiver ikke forestillede det, der var passende for en kirke. Det vidner om, at billederne var vigtige, men også, at kirken faktisk ikke kontrol-

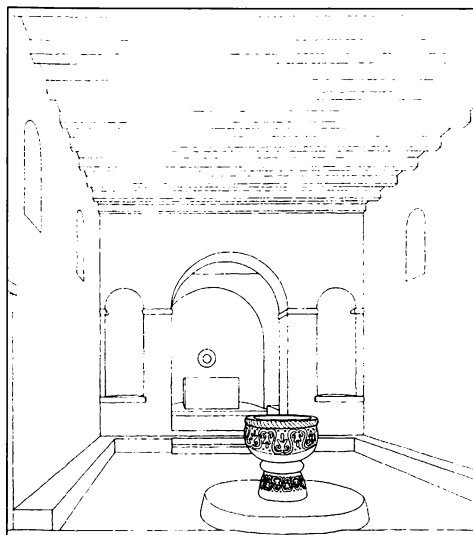
lerede dem. Kunstneren eller donatoren havde altså en vis autonomi i forhold til motivvalg. Vi må også holde os for øje, at beskueren såvel som kunstneren ikke var velbevandret i latin, kirkens sprog. De klassiske kristne motiver og lignelser blev formidlet af omvandrende munke og præster. De blev fortolket og blandet med myter og legender og forstået ud fra den enkeltes hverdag.

Kirken var i det hele taget integreret i dagliglivet, så den gudsrygt og puritanisme, vi oplever i forhold til kirken i dag, er en langt senere opfindelse. Det kan vi bl.a. se på de aktiviteter, der omfattede kirken i den tidlige middelalder. Nogle kirker fungerede som forsvarsværker, og kirkeinstitutionen opkrævede skatter, begge meget sekulariserede aktiviteter. Hedenske ritualer levede videre. Det kan bl.a. ses i selve kirkebygningen, hvor offerfund i nogle tilfælde er indkapslede i fundamentet, og hedenske helligdage blev konverterede til kristne. Også stilistiske elementer fra en prækristen æra levede videre i ornamentikken. Der er desuden vidnesbyrd om graffiti på kirkestolen, og der blev syslet med håndværk under messen. Der foregik penge-transaktioner og snyd med kirkebøssen. Alt i alt aktiviteter der vidner om en meget sekulær og dagligdags indgangsvinkel til kirken generelt og dermed også til døbefontens motiver både for billedkunstnere, bestillere og beskuere.

Det er i det lys, vi nu skal se eller gense en af de fornemste døbefonte i Slesvig, nemlig Munkbrarup fonten med et helt fantastisk spændende og rigt billedsprog.

Munkbrarup fonten

Hele skålen er udsmykket på denne smukke font. Den viser en scene, hvor en mand kæmper med en løve. Løven har sine klør i ham, og han hænger halvt ude af skålen. Han stikker tappert sit sværd

Døbefont på plint midt i skibet. Butterup kirke ca. 1175. Illustration: Der klinger i muld, 1993.

i løvens bryst, mens to mænd kommer ilende til hjælp. Ved siden af står en mand og blæser i et horn, og til venstre for ham er to arkader. I den første ses et planteornament og i den anden en person fra livet og op. Han bærer krone, kappe og handsker, har langt hår og moustache. Med venstre hånd holder han et sværd, der peger op i luften, mens den højre er hævet i sacerdotium, en velsignende håndgestus forbeholdt hellige personer.

Munkbrarup fonten er karakteriseret som en løvefont. I følge den traditionelle fortolkning er kampen mod løven en allegori på det godes kamp mod det onde. Figuren i arkaden er således et billede på den sejrende Kristus i himlens palads. Men den fortolkning er for simpel og ensidig jævnført med dåbens betydning og billedkunstneren, bestilleren og beskuerens rolle i samfundet. Man skal ikke udelukke, at motivet kan ses som en bibelsk lignelse, men det er ikke det eneste budskab.

Jeg vil mene, at det er den helgenkåre-

»Fold ud« af Munkebrarupfontens udsmykning. Illustration: Romanske Stenarbejder IV.

de Knud Lavard, vi ser afbilledet, og at døbefonten og dens motiver er bestilt af Valdemar den Store. Sceneriet skal legitimere Knuds kanonisering og dermed understøtte Valdemar den Stores magt og popularitet.

Men hvad er Valdemars motiv til at lade sådan en font udføre?

I 1130 blev Knud Lavard myrdet af Magnus - Kong Niels' søn. Niels tog tronen, da Knuds far, kong Erik Ejegod, ikke vendte hjem fra pilgrimsfærd, og det gav anledning til endnu en lang og voldsom arvestrid. Magnus var sandsynligvis bange for Knud - den »retmæssige« arving til tronen, og myrdede ham for en sikkerheds skyld.

Knuds søn, Valdemar, voksede til og blev først jarl i Slesvig og derefter konge i Danmark i 1157. I 1170 fik han sin far, Knud Lavard, kanoniseret ved kirkefesten i Ringsted og fik samtidig kronet sin lille søn, hvorved arveretten blev indført i landet for første gang.

Knud blev som dreng sat i pleje hos Hvidefamilien på Sjælland, da hans far, Kong Erik Ejegod, med frue tog på pilgrimsfærd. Knuds mor stammede fra den jyske Trugotfamilie. Prins Knud blev sendt til Hertug Lothars hof i Sachsen for at blive uddannet. Knud var altså ikke alene ud af kongefamilien, han havde også stærke forbindelser til den magtfulde Hvidefamilie, til Trugotfami-

lien og til Hertug Lothars hof. Han blev jarl i Slesvig, hvor han forstærkede forsvaret af Slesvig by, styrkede forholdet til kirken og i det hele taget var gesjæftig og populær.

Opretholdelsen af storpolitiske forbindelser har været Valdemar den Stores motivation til at skildre Knud Lavard på døbefonten. I den spændte politiske situation, der prægede samfundet, da Munkbrarup fonten blev udført, var det af afgørende vigtighed at opretholde gode forbindelser både til indenlandske og udenlandske partier.

Også motiverne på Munkbrarup fonten synes at understøtte teorien om Knud Lavard som den afbildede og Valdemar den Store som donator. Den kronede figur er ofte tolket som en fremstilling af den sejrende Kristus. En sådan skildring er dog afbildet med krone eller sværd, men ikke krone og sværd. Figuren passer altså ikke til en klassisk skildring af den sejrende Kristus.

Da Knud Lavard heller ikke var dansk konge, kan kronen synes uforståelig, men Knud Lavard var kronet af Obodritterne i Nordtyskland, og ved at skildre ham med krone peger Valdemar ikke alene på sit eget royale ophav, som han forsøger at legitimere, men styrker samtidig også forbindelsen til Obodritterne. Den hellige velsignende håndbevægelse, sacerdotium, passer udmærket i tolkningen af

den helgenkårede Knud Lavard, og sværdet symboliserer således hans sekulære magt. Det var i hvert fald sandsynligvis, hvad de inviterede til en dåbshandling ville associere med, mens ceremonien løb af stablen.

Også de andre motiver synes at passe i tolkningen af Knud Lavard som afbildet på Munkbrarup fonten. Løvekampen kan meget vel symbolisere den godes kamp

mod det onde - den onde Magnus myrder den gode Knud. Sceneriet er omgivet af små træer, der kan være et stilistisk element, men ligeså vel kan henhøre til, at mordet, iflg. legenden, fandt sted i Haraldsborg skov. Manden med hornet annoncerer mordet og/eller kanoniseringen af Knud.

Hvad andet sætter Valdemar den Store i forbindelse med Munkbrarup fonten?

Den sejrende Kristus eller den helgenkårede Knud Lavard? Illustration: Romanske Stenarbejder IV.

*Petersportalen på
Slesvig domkirke.
Illustration:
Nationalmuseets
Arbejdsmark,
1935.*

Efter mange års konflikt med kirken var Valdemar ved at genopbygge det gode forhold, og en måde at gøre det på var gennem rige donationer som f.eks. en eksklusiv døbefont.

Vi ved ikke noget om Munkbrarup kirkes opførelse og meget lidt om Slesvig domkirke, som Munkbrarup hører under. Men kigger vi nærmere på Petersportalen på Slesvig Domkirke, finder vi endnu en forbindelse. Den er dateret til 1170-80 og falder således tidsmæssigt sammen med kanoniseringen af Knud Lavard. Til venstre på portalens relief ses en konge med en kirkemodel. Det kunne være Valdemar med en donation til domkirken. Sydportalen i Munkbrarup har stor lighed med Petersportalen, og der synes at være en klar sammenhæng.

Valdemar donerede halvdelen af indkomsten fra møntslagningen i Slesvig by til domkirken, og hans gode ven Frederik sad som biskop.

Den offentlige vej fra Sjælland til Slesvig løb igennem Munkbrarup med, hvad det kan have ført med sig af privilegier. Desuden har to legender, der begge beskriver opførelsen af kirken i Munkbra-

rup, overlevet, hvilke ikke er helt almindeligt. Endelig flytter Guldholm kloster i 1210 op til Munkbrarup sogn (Ryd). Alt i alt vidner det om, at stedet må have haft en betydning ud over det almindelige. Der er flere elementer, der peger på, at Valdemar havde en særlig forbindelse til byen.

Det tyder på, at stedet har haft kongens særlige bevågenhed, og at han antageligt har doneret den fine døbefont til Munkbrarup kirke.

Døbefonten har indgået aktivt i Valdemar den Stores politiske spil og har bidraget til at legitimere hans ret til kronen og hans hellige herkomst. Den fortæller, hvordan kirkens billeder blev brugt til politiske og sociale formål, men også, hvordan dåbshandlingen var et forum, hvor sociale og familiemæssige bånd blev knyttet og forhandlet.

Døbefonten i Munkbrarup viser, at døbefontene og deres motiver kan bruges til andet og mere end som kilde til samtidens kristendomsforståelse. De er ligeledes en kilde til sociale og politiske forhold i samtiden.

Kulsvierne ved Nørreskoven

Af HANS ANDERSEN

Med udbruddet af Anden Verdenskrig blev der behov for nye energikilder, der kunne erstatte benzin og olie. En af disse var trækul. Lokalhistoriker Hans Andersen fortæller her om brænding af trækul ved Nørreskoven i perioden 1943-1945.

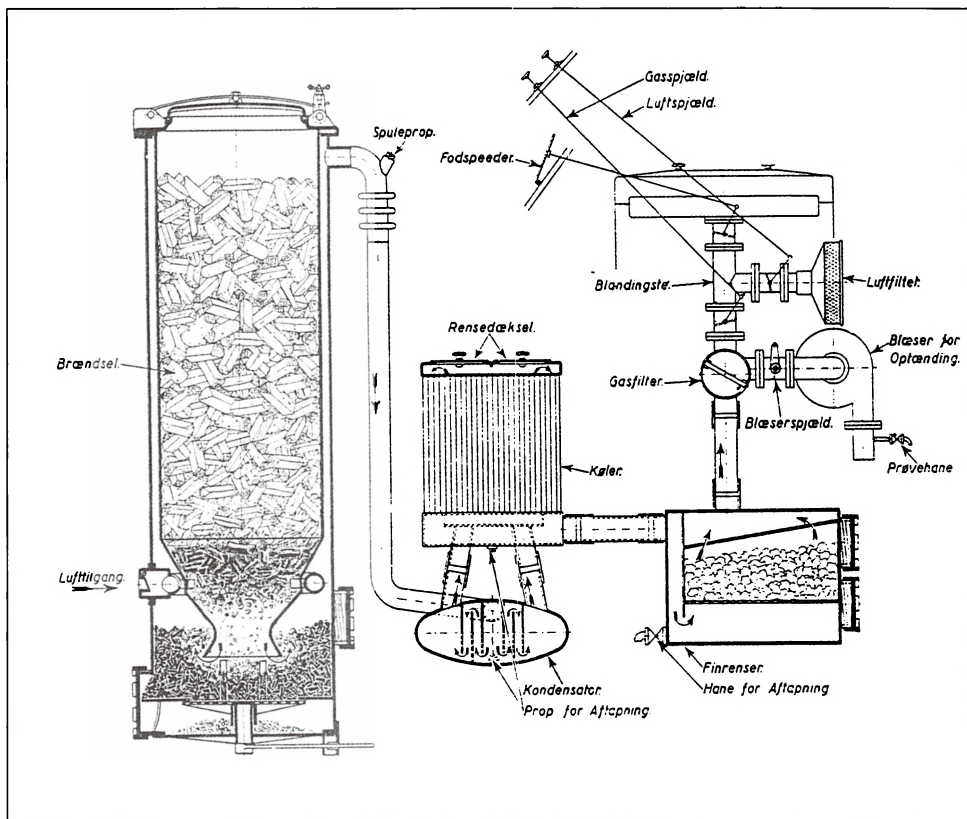
I årene under Anden Verdenskrig blev der brændt trækul ved den sydlige del af Nørreskoven, ved Oleskobbel og over for Fredskoven ved Fynshav. Da dette særprægede og usædvanlige arbejde kun foregik over et kortere åremål, omtales det i dag kun meget sjældent. For at det ikke skal gå helt i glemmebogen, vil jeg kort fortælle det, som jeg endnu kan mindes, om kulsvierne og deres arbejde.

Ved Fredskoven og Oleskobbel

Allerede de første par år under krigen blev der fremstillet trækul her på egnen. Ved Fredskoven blev der anlagt en mileplads syd for landevejen, der går fra Fynshav til Katryde. Der brændtes også trækul ved Oleskobbel. Milerne lå ved vejen, der går fra den gamle kro og ind i skoven. En del af trækullene på disse to pladser blev brændt i gammeldags jordmiler, hvor brændet blev stablet op i en pyramideformet mile, som blev dækket med jord. Herefter blev der tændt op, og brændingen kunne begynde. Der brændtes også i nogle kegleformede jernovne, vistnok kaldt »franske ovne.« Det var sjællændere, der udførte arbejdet med

Kulmilerne ved Fjordmosen. Foto: Privat.

Tværsnit af gasgeneratoranlæg for biler, traktorer m.m. Brændslet optændes i beholderen til venstre, hvor der dannes »gas«, som ledes videre til kondensatoren. Her nedkøles gassen fra 300-400° til ca. 70°, inden gassen går videre til et filter, hvor den renses for urenheder. Den rensede gas blandes her-efter med ilt, hvorefter den er klar til brug i motoren.

kulbrændingen her. Efter en henvendelse til firmaet »Dansk Trækulindustri« i Sorø er de sjællandske kulsviere, der arbejdede på Als, sikkert udsendt fra Ny Stenderup ved Svanninge Bakker. Her havde firmaet et større, fast anlæg, hvor trækullene blev fremstillet efter mere moderne metoder. Dette anlæg er for længst blevet nedlagt.

Ved Erbakvej

Senere blev der anlagt en mileplads mellem Helleved og Skærtøft, hvor vejen går ud fra landevejen og ned til Erbak. Kul-

svierne arbejdede på de to trekantede hjørner, der er afgravet på begge sider af vejen, som ved den tid ikke var helt færdigbygget. De flyttede senere herfra og ned til Fjordmosen. Det blev sagt, at beboerne i Helleved klagede over den stærke røg, der kom fra milerne.

Det kan også tænkes, at de har ligget i vejen for vejarbejdet, som på et tidspunkt er blevet genoptaget. Før i tiden kunne vejarbejdet ligge stille på visse strækninger, særlig i høsttiden, hvor der var brug for folk til høsten.

Det var kun et lille hundrede meter

fra denne mileplads, at den store amerikanske bombemaskine B 17 Boing (Den flyvende fæstning) nødlandede den 24. maj 1944, lige op til pinse.

Ved Fjordmosen

Det sidste sted, hvor der blev brændt trækul, var på den af havet dannede strandvold ud for Fjordmosen. Det var nok her, det meste trækul blev brændt. Milerne lå til venstre på den høje vold, hvor Allévejen fører op på denne. Her ses endnu resterne af milerne. Der er i dag kun fundamenterne af disse tilbage, alt andet er nu forsvundet. Af grundresterne kan det ses, at de har været cirkelrunde og har haft et tværmål på 2 ½ meter.

Der er tydelige spor tilbage af seks murede miler, men der har muligvis været flere. Hele pladsen er i dag næsten groet til med græs og anden vegetation, men rodes der lidt rundt i græsset og mellem murbrokkerne, kommer der endnu rester af trækul til syne mellem ruinerne.

Milerne er på et tidspunkt blevet nedbrudt, murstenene er fjernet og måske brugt til andre formål. En del er nok smidt ud i havet lige nedenfor. Men den, som har set kulsvierne arbejde på dette øde sted, vil altid kunne genkalde sig et billede af det, som foregik her engang. Af de andre milepladser er der ingen synlige spor tilbage.

De store ovne

Om selve opbygningen af milerne husker jeg ikke ret meget. De bestod til dels af nogle store jernskærme, der var sat på højkant og nærmest lignede siloer. De var vel ca. 2 meter høje, og brændet blev stablet op inde i dem.

Vi omtalte dem aldrig som miler, men kaldte dem for »De store ovne.« Hvordan, der blev tændt op under den fyldte mile, har jeg ikke set og heller ikke hvornår, de blev tømt for indholdet.

Kulsvierne sagde altid, at kunsten ved

fremstilling af trækul bestod i, at milene kun lige fik så meget træk, at indholdet var glødende. Lufttilførslen blev reguleret gennem nogle kanaler i bunden af milerne. Fik den for meget træk, kunne der gå ild i indholdet, og indholdet ville brænde ned til en hob aske. Så var det forudgående arbejde og brændet spildt. Det måtte kun gløde, så det blev til gode, faste kulstykker. Til sidst blev det færdigbrændte kul fyldt i sække, som lå stablet op på brændepladsen for senere at blive kørt væk.

Hvor meget trækul, der blev brændt omkring Nørreskoven, ved jeg ikke, men det drejede sig om ret store mængder. Det må vel fremgå af skovdistrikternes regnskaber hvor meget træ, der blev solgt til de selskaber, der brændte trækullene.

Det var, da Angelo var skovfoged på Nygårds og Viggo Nielsen skovfoged over Øvelgønnes skovparter, at tøgen fra de osende kulmiler sneg sig langs skovbrynene ved kysten af Lillebælt.

Anvendelse af trækul

Hvad var nu årsagen til, at der blev brændt trækul ved Nørreskoven? Der var ingen tradition for dette på egnen. Årsagen skal først og fremmest søges i brugen af gasgeneratorer. Udvinding af gas fra træ blev nemlig en almindelig energikilde i krigsårene, og en gasgenerator havde et vist forbrug af trækul.

Trækul har dog været anvendt op gennem tiderne, især af sølv- og kobbersmede, da det har en rolig forbrænding samtidig med, at det udvikler en stærk og jævn varme.

Før de højt udviklede fodermidler kom frem, blev trækul også brugt til at styre fordøjelsen på småkyllinger. Desuden blev der også fremstillet kønrøg af trækul, der tit blev brugt til at kalke den nederste del af væggene i staldene med. I dag bruges det vel mest som brændsel under havegrillen i de lune sommeraf-

Kulsviere i gang ved milerne. De fire lodrette pæle ved hver mile er skorstene. Foto: Privat.

tener. Man kommer i en egen stemning, når røgen fra de glødende trækul blandet med duften fra de ristede pølser lister sig ind over hækken fra naboens have, som regel fulgt af en livlig og fornøjet snakken. Det er, ligesom det pirrer lidt ved trangen til fællesskab. Dette er vel nærmest en sjette sans, der må betragtes som en ældgammel arv fra vore fjernere forfædre, når jagtlykken havde været med dem, og der kaldtes til samling omkring lejrens bål.

Gasgeneratoren

Grunden til, at forbruget af trækul steg så voldsomt i krigsårene, var først og fremmest mangel på flydende brændstof. Der ved kom gasgeneratoren ind i billedet. Den var nu ingen ny opfindelse. Allerede i 1877 foretog en ung dansk ingeniør, G.

A. Hagemann, der var ansat hos A/S Burmeister og Wain, nogle forsøg med et generatoranlæg. Hagemann fik dog aldrig lejlighed til at bygge et sådant, men hans udkast blev offentliggjort i udenlandske tidsskrifter. Det har virket inspirerende blandt andet på englænderen Dowson, der i 1881 konstruerede et gasgeneratoranlæg, dog kun stationært. Senere forenkede en fransk ingeniør Imbert systemet, så det kunne bruges transportabelt.

I disse mindre typer anvendes kun træ som brændsel. Det var bøgetræ, ti cm i længden og fire til otte cm i tværsnit. Træ med et vandindhold på under 20% giver det bedste resultat.

I generatorens optændingskammer skal der altid være trækul. Selv om det dannes i generatoren under processen, idet forbrændingen af brændslet foregår

i luftunderskud, må man af og til supplere trækulsbeholdningen. Der regnes med et forbrug af trækul på 2-3% af brændselsforbruget, så det har naturligvis i høj grad været med til at sætte forbruget af trækul op.

Et natligt besøg hos kulsvierne

Dengang kulsvierne arbejdede ved milerne omkring Nørreskoven, var jeg kun en snes år gammel. Kulsvierne var tilrejsende og boede på Frydendal Kro, hvor vi også kiggede ind en gang imellem. Kulsvierne fandt sig godt til rette med krolivet, som de deltog flittigt i - både det søde og det sure.

Vi søgte dem af og til efter fyraften på deres arbejdsplads. Det var for det meste hen på sommernatten, at turen gik ned til kulsvierne ved Fjordmosen. Vi var unge dengang og søgte tit sengen sent. Fra Østerholm cyklede vi ned ad Allévejen. Det første, som slog os i møde, når vi kom ud af den dunkle skov, var den skarpe røg fra kulmilerne - ofte blandet med mosekonens bryg fra de omliggende moser og enge.

Når vi kom nærmere ud mod havet og kunne begynde at skimte milerne gennem røgen på den høje vold, var det, som om noget bevægede sig mellem milerne. Det var kulsvierne, der listede rundt mellem de osende tårne og de store stabler brænde uden rigtig at bestille noget. Men der skulle også holdes vagt ved milerne det meste af døgnet, når de var i drift. De lignede nærmest levende skygger, der stod ud mod en lysere himmel over det åbne hav, hvor bølgeslagene tit kunne høres mod strandkanten bag den høje vold. Der var ligesom noget spøgelsesagtigt over det hele, men vi var også lige kommet ud af den mørke skov.

En alsisk kulsvier

Det er senere lykkedes at finde frem til en mand, som bor på egnen og har været

med til at brænde trækul flere steder ved Nørreskoven. Det er Søren Peter Jensen, Græskobbel 4 ved Asserballeskov. Søren P. Jensen er født den 16. april 1917 i Horne på Fyn og opvokset der. Han kom som helt ung til Als og har boet her siden.

Han har i oktober 1993 givet mange interessante oplysninger om den tid, da han arbejdede som kulsvier, om, hvordan arbejdet blev udført, og om oplevelserne sammen med de fremmede kulsviere. Desuden havde han flere billeder fra dengang, som han venligt udlånte til af-fotografering på det lokalhistoriske arkiv i Augustenborg.

Han var ansat ved firmaet »Jørgen Christensen« fra Mølholm ved Vejle, som udførte en del af trækulsfremstillingen omkring Nørreskoven. De begyndte arbejdet i sommeren 1943 på pladsen ved vejen, som går ned til Erbæk. Trækullene blev brændt i murede miler, der blev opført af en murersvend, som fulgte med til Als fra Vejle. Desuden havde de flere miler, som bestod af jernplader, der blev anbragt på et muret fundament. I 1944 flyttede de arbejdspladsen fra Erbæk ned til Fjordmosen, da pladsen ved landevejen blev for lille. Milerne blev brudt ned og blev bygget op igen på den store vold nede ved stranden.

I foråret 1945 arbejdede han for firmaet med kulbrænding på Trelde Næs ved Vejle fjord, men kom først på sommeren igen tilbage til Fjordmosen. 1945 var også det sidste år, der blev brændt trækul ved Nørreskoven.

Om arbejdet ved milerne

Om fremgangsmåden ved brænding af trækul fortæller Søren Jensen:

»Der lå altid et kullag på bunden af milen fra den forrige brænding. Det brugtes igen til optænding den næste gang. Der blev nu først lagt to brændestykker parallelt i midten af milen. På disse blev der lagt et lag brændestykker, alle med den

ene ende ind mod centrum, så der dan-
nedes en stjerne. Derunder var der nu et
rum for den træk, som milen skulle have.
Den nødvendige træk tilførtes og regule-
redes gennem tolv rør, som var indmu-
ret hele vejen rundt ved foden af milen.
Derefter fyldtes der op med brænde. Der
blev brugt flere sorter træ, men bøgetræ
gav de bedste trækul.

Nu blev der tændt op i et af de firkan-
tede huller, som lå i vindsiden. I disse
blev der senere anbragt en skorsten. Når
der var god ild i milen, blev der lagt et
stort jerndæksel oven på det hele, og de
fire skorstene blev anbragt i de firkante-
de huller. Derefter trak al røgen op ge-
nem dem, så størstedelen af den skarpe
røg, milen udviklede, gudskelov trak hen
over hovedet af os.

Derefter blev der tætnet rundt om-
kring dækslet med jord eller sand, så der
var fuldstændigt lufttæt. Der gik nu om-
kring et døgn med at holde tæt omkring
dækslet, regulere trækken og gøre andre
miler klar til ny opfyldning. Der var nok
at se til hele tiden.

Efterhånden, som det meste af bræn-
det blev forkullet, blev røgen fra milen
tættere og mod slutningen helt tyk, nær-

mest gulgrøn. Den var nu meget stærk
og irriterende.

I et spejl, som vi holdt hen for trækul-
lerne, kunne vi gå rundt og kigge ind i
den glødende mile. Det kunne ses på glø-
derne, (når man havde lidt kendskab til
det), om milen var færdigbrændt.

Var den det, blev der lukket for træk-
ken hele vejen rundt, de fire skorstene
blev taget ned, og hullerne blev lukket.
Nu stod milen et døgn tid for at køle
af. Derefter blev dækslet fjernet, men der
var stadig gløder og varme i kullene, så
de måtte køles endnu længere ned. Her-
til blev der brugt masser af vand, og vi
kunne nu så småt begynde at fylde kul-
lene i sække. Der skulle dog stadig bru-
ges vand, da der altid var gløder hist og
her. Der var altid drift i foretagendet. Når
nogle af milerne var under opfyldning,
og nogle brændte, var der andre, der blev
tømt.

Vi gik for det meste rundt og var kul-
sorte og støvede helt ind til skindet. Al
den røg og støv var næsten ikke til at
vaske af, og sæbe var der just ikke rige-
ligt med i denne rationeringstid. Det var
et varmt og rigtigt beskidt arbejde, men
man vænnede sig jo til det.«

Dansk bushistorie

Håndbyggede busser fra Aabenraa Karrosserifabrik 1947-2004

Af JØRGEN BURCHARDT

Størsteparten af Danmarks busser er blevet bygget her i landet. Sådan har det været indtil 2004, hvor Aabenraa Karrosserifabrik blev lukket som landets sidste busfabrik. Det gav Museet på Sønderborg Slot og Institut for Sønderjysk Lokalhistorie anledning til at få undersøgt en spændende del af transport- og erhvervshistorien. Projektleder Jørgen Burchardt fortæller her om virksomheden og projektet.

Indledning

Da den unge Peter Petersen flyttede sit lille værksted til Aabenraa i 1939, var der ikke meget, som tydede på, at virksomheden skulle udvikle sig til at få landets største fabrikation af busser. Han var udlært karetmager og god til at håndtere træ, men på denne tid skete den største fremgang på de fabrikker, som arbejdede i stål. Han fik forretningen til at løbe rundt ved at tage det arbejde, der faldt for. For eksempel gav bygning af huse og træbarakker godt under Verdenskrigens mangel på boliger.

Han fandt dog ud af, at der var stor efterspørgsel på køretøjer. Således lavede han en del lad til lastbiler. Herved fik han lært at fremstille egentlige karrosserier.

Den helt store udfordring blev fremstillingen af den første bus, som han fik bestilling på i 1947. Det havde længe været almindeligt at bygge busser ved at rejse et karrosseri oven på et chassis leveret af en stor bilfabrik. Inde i hans værksted voksede et skelet af det bedste tørrede træ, der kunne skaffes. Herpå blev monteret stålplader, og oven på chassiset blev der lagt et gulv, hvor bussens stole blev anbragt.

Peter Petersen ved skrivebordet i sin fabrik. Han startede oprindeligt sin snedker- og karetmagervirksomhed i Varnæs, men flyttede i 1939 til Aabenraa. I 1947 byggede han de første fabriksbygninger på Tøndervej til det, som senere udviklede sig til Aabenraa Karrosserifabrik.

Busser blev færdige et stykke ind i 1948. Den var vellykket, hvorfor andre vognmænd bestilte flere. Fabrikationen af busser var hermed godt i gang sammen med andre produkter i en blandet landhandel.

Plads til en lille fabrik

Det var egentlig lidt mærkeligt, at Peter Petersen kunne komme i gang med produktionen. Der fandtes nemlig to helt store fabrikker i landet. Den ene fabrik, De Forenede Automobilfabrikker i Odense, byggede ikke alene karrosserier, men også en god del af chassiset. Selvom motorerne ofte var udenlandske, blev busser (lastbiler og andre køretøjer) markedsført under fabrikkens varemærke 'Triangel'. Efter Verdenskrigen var udviklingen dog ved at løbe fra fabrikken.

Landets helt store busfabrik var Dansk Automobil Byggeri i Silkeborg, indtil

Den første bus fra Aanenraa, som man startede på i 1947. Træspanterne er rejst oven på chassiset. Det varede dog mange måneder, før bussen var bygget færdig.

dens konkurs i 2003 kendt som DAB. Den havde bygget busser kort efter Første Verdenskrig og i perioder i en vis udstrækning tillige på egne chassiser. Det var en stor fabrik med ca. 200 mand på værkstederne, men efter Anden Verdenskrig fik den det alvorlige handicap, at ejeren var blevet dømt for at have arbejdet for værnemagten, så Handelsministeriet tog fabrikken under administration.

Forholdet var med til at give et vist tomrum, som Peter Petersen og 20-30 andre mindre karrosserifabrikker stod på spring til at udfylde. På den tid kunne enhver lille karrosserivirksomhed blive busfabrikant, blot man kunne skaffe et chassis. Således fandtes der i et par årtier en underskov af små virksomheder, som leverede til lokale vognmænd. Og i Sønderjylland stod P. Petersens Karrosserifabrik, som den kom til at hedde, stærkt i denne periode. Landets nedslidte busser skulle erstattes af nye, efter der ikke havde været anskaffet nye i mange år, og hvor de gamle var blevet ødelagt ved at køre på dårlige veje og på dårligt brændstof fra gasgenerator.

Gevinst med ny teknologi
I begyndelsen af 1950'erne blev bygnin-

gen af busser efterhånden en større aktivitet; de øvrige ting gled ud eller blev reduceret. Fabrikken hørte på dette tidspunkt dog stadig til den store gruppe af helt små virksomheder.

En helt stor satsning tog firmaet, da det indførte en ny teknologi til konstruktion af karrosserier. I stedet for at bygge i træ og stål fandt man på at bygge i aluminium. Det var korrosionsfrit og samtidig meget lettere, hvilket gav busserne en bedre brændstoføkonomi. Tillige byggede man lastbilkasser til DSB's stykgodslastbiler og Tuborgs ølbiler i aluminium.

Der var i udlandet blevet eksperimenteret med det nye metal allerede i slutningen af 1920'erne. Herhjemme havde De Forenede Automobilfabrikker forsøgt sig efter norsk forbillede i begyndelsen af 1930'erne, men mærkeligt nok var det angsten for korrosion, som stoppede forsøget. Det blev derfor den sønderjyske fabrik, som for alvor indførte den nye teknologi herhjemme. Aluminiumsprofilerne blev leveret af det schweiziske firma Alusuisse, som fabrikken fik et tæt samarbejde med i mange år.

På den tid havde DSB landets helt store flåde af busser. Statsinstitutionen blev

hurtigt en stor kunde, og fra 1960 til 1979 købte DSB næsten udelukkende sine busser fra Aabenraa. På samme måde kunne mange af de sønderjyske busser ses hos busselskaberne i Odense og Ålborg.

Fremgangen betød snævre pladsforhold for de op mod 200 medarbejdere, og virksomheden var i mange år byens største arbejdsplads. Det blev delvist løst gennem opførelse af en stor fabriks-hal i 1961. Selve bygningen var en tidligere engelsk hangar, som var blevet købt og transporteret på skib til Danmark.

Da sporvognene rundt om i landet skulle erstattes af busser i 1960'erne og 1970'erne, fik fabrikken ekstra fremgang. Fabrikken var på den tid blevet landets næststørste busfabrik; kun DAB var større.

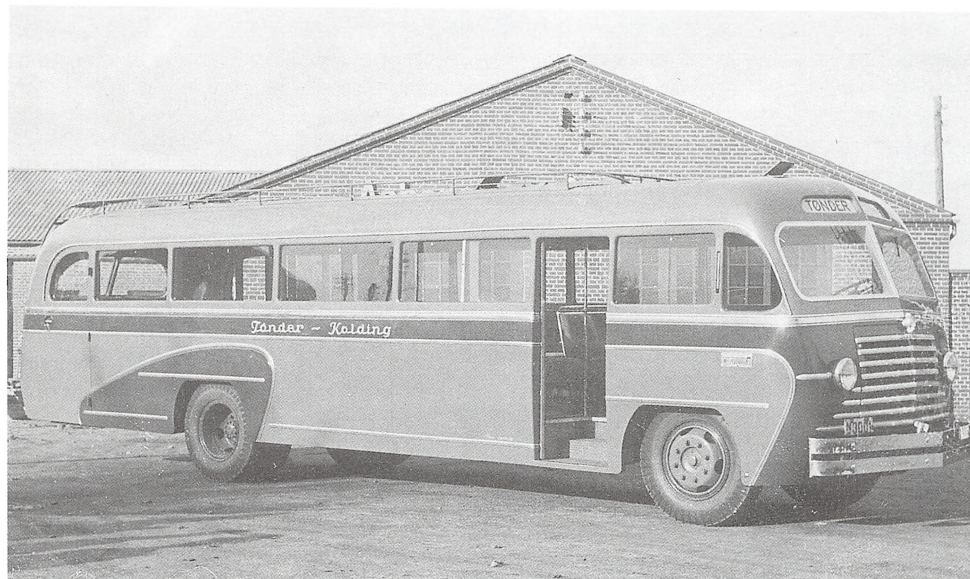
Spillet om det danske marked

Som en af de ledende fabrikker blev virksomheden interessant i spillet om

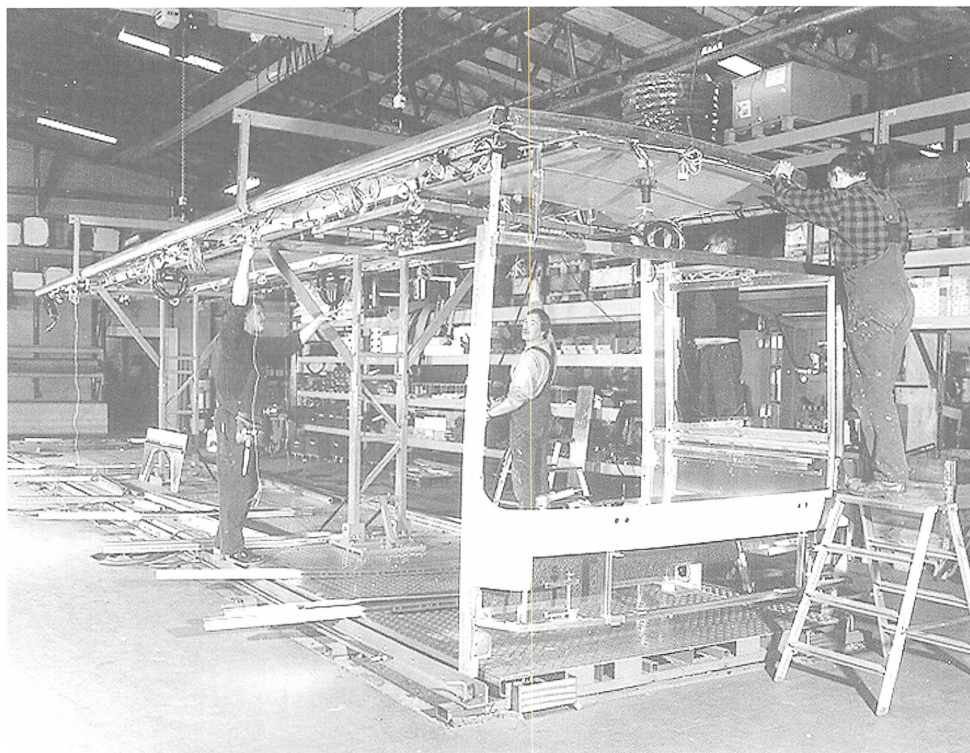
det danske busmarked. Det medførte, at virksomheden blev købt af Scandia i Randers, da de ønskede at komme ind i busbranchen igen. De leverede i forvejen tog til DSB og privatbanerne. Nu ville Scandia også gerne kunne levere busser (hvilket de havde gjort tidligere, i øvrigt i snævert samarbejde med De Forenede Automobilfabrikker).

Der blev efterfølgende investeret en del i nye bygninger og maskiner. I 1986 skiftede virksomheden navn til Ascan Bus.

Hjulene vedblev dog ikke at køre så godt for ejeren, og i 1988 blev virksomheden solgt til den tyskejede virksomhed, Kässbohrer, som tillige købte Ringsted Karrosserifabrik; navnet blev nu Aabenraa Karrosserifabrik. Koncernen er kendt for sine turistbusser, som i de seneste år er blevet solgt under mærket Setra – i øvrigt busser bygget i stål. Den danske virksomhed fortsatte med at bygge rutebiler, og

Den første bus i færdig stand til den lokale rute Tønder-Kolding Rutebiler i Løgumkloster. Bussen var blevet konstrueret i tidens lidt runde linier. Designet var dog det mest moderne med bulldogform, hvor bussens 'næse' med motoren var forsvundet.

Rejsning af karrosseriet var et avanceret samlearbejde. Siderne blev samlet af tusindvis af aluminiumsprofiler, mens tag, for- og bagende blev sat på som hele stykker.

der blev desuden startet en produktion op af en mindre turistbus i aluminium til verdensmarkedet, Setra 309.

Ejerskabet fik en brat afslutning, da moderfirmaet gik konkurs. Det betød et salg til svenske Volvo i 1994. Firmaet havde i mange år kun leveret chassiser, men ønskede nu også at kunne levere færdige busser. Sammen med en svensk søsterfabrik i Säffle skulle den danske fabrik hovedsagelig fremstille rutebiler til det europæiske marked; i Finland overtog Volvo i øvrigt en fabrik, som skulle levere turistbusser.

I 2004 var spillet imidlertid ude. Fabrikken var da landets største, efter at DAB året forinden var gået konkurs og ophørt. Det var måske også derfor, at Vol-

vo besluttede at satse på sin svenske fabrik og en nyopført fabrik i Polen med dets billige lønninger.

Persontransportens historie

Busser bliver faktisk skræddersyet specielt til et bestemt kørselsbehov. Derfor er fabrikkens historie samtidig fortællingen om en stor del af landets persontransport.

I fabrikkens første år blev der bygget et stigende antal turistbusser. Allerede i løbet af 1930'erne var ferie blevet noget, som alle ansatte fik krav på, men først efter krigen blev der for alvor råd til at anskaffe det nye transportmiddel til ferietransporten. Spies og Tjæreborgpræsten var nogle af de mange nye rejsear-

rangører, som sendte lystige danskere af sted til udlandet i specialbyggede busser med soltag, komfortable sæder, toilet og køleskab til drinks.

Rutebiler er sjældent blevet bygget i store ensartede serier. Bortset fra busser til DSB og Københavns Sporveje var de største serier ofte kun på 3-4 stykker, for ruterne stillede meget specielle krav til hver enkelt bus.

For at vise et enkelt af de mange særlige forhold kan vi se på bussens døre. De nummereres set forfra. Således har en bus, der kører i den centrale bykerne, mange stop, hvor mange passagerer skal sættes af og på. Her kan dørenes placering være 2-2-2 – altså en dobbeltdør foran, dobbeltdør i midten og dobbeltdør bagtil. Derimod har en bus til landevejen, der kun sjældent stopper, måske kun et dørarrangement på 1-0-1 for at få plads til så mange passagerer som muligt.

Et transportmarked mod større enheder og fælles standarder

Historien handler samtidig om bevægelsen fra relativt små transportenheder til større og helt store.

Allerede da Peter Petersen startede sin forretning, fandtes de helt små transport-selskaber kun i turistbranchen og i mindre byer. De fleste provinsbyer havde deres lokaltrafik, som blev betjent af mellemstore selskaber – offentlige eller privat drevet. De helt store selskaber var Københavns Sporveje, Odense Bytrafik og Aarhus Sporveje – især efter sporvognene var blevet afskaffet - mens DSB især drev de længere landruter i hele landet.

Disse store selskaber stillede hver deres specielle krav til deres busser. Der var derfor stor forskel på busserne mellem de forskellige områder i landet. I Århus skulle passagererne f.eks. ind gennem bagdøren, hvorfor indgangsforholdene blev helt specielle.

For landets øvrige rutebiler fandtes

dog bestræbelser på ensartede standarder. Således forsøgte Amtsrådsforeningen på et tidspunkt at opstille retningslinier.

I de seneste år er der opstået helt store enheder. Det første led i denne udvikling var etableringen af regionale trafikselskaber. Det største – og første – Hovedstadsområdet Trafikselskab, HT, blev skabt efter en lov fra 1973 om hovedstadsområdet. Fra 1978 fik regionaltrafikken uden for hovedstadsområdet tilsvarende sin lov.

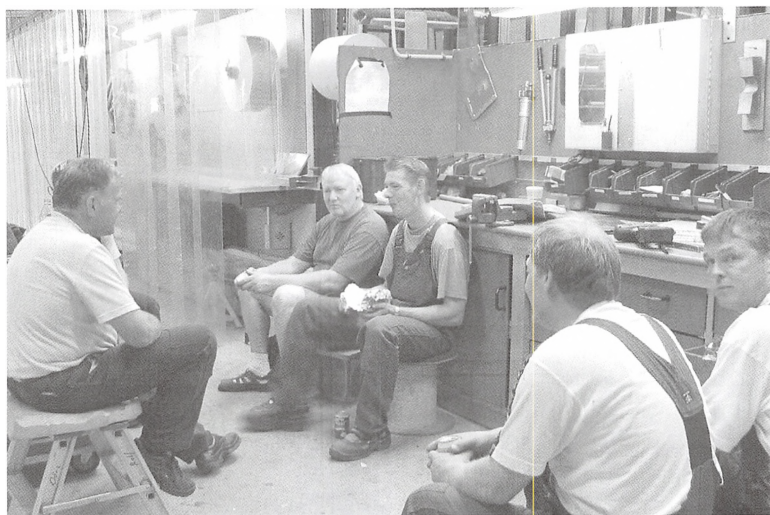
Siden 1990 har stordriften gradvist fået et nyt ansigt gennem implementering af EU's udbudsregler. Det har indirekte betydet dannelse af helt store, internationalt orienterede selskaber. Således har det engelskejede Arriva i dag over 40% af kørslen i Danmark.

Buskonstruktioner bestemt af hensyn til miljø og mennesker

Især de seneste årtier har politiske hensyn til miljø og mennesker betydet store forandringer ved bygningen af busser. Mens de første busser lignede personbiler med en snude foran chaufføren, ønskede man snart at udnytte pladsen ved siden af køleren. Den første danske vogn af denne type blev allerede bygget i 1930 af Triangel – Bulldogtypen blev den kaldt efter sit sikkert engelske forbillede. I 1950'erne blev det standard for rutebiler at have denne konstruktion, som både gav mere passagerplads og bedre udsyn for chaufføren.

Motoren var dog et generende element, og i 1960 blev der introduceret en ny type chassis, hvor motoren lå under gulvet midt i bussen. Gulvet kunne bygges i et stort plan, og bussen fik et godt tyngdepunkt.

De politiske hensyn til svage grupper som forældre med barnevogne, ældre og handikappede ændrede også konstruktionen kraftigt. Man fandt på at flytte mo-

Med lukningen af Aabenraa Karrosserifabrik forsvandt også en særlig håndværkerkultur. Her ses frokostpausen, som et arbejdssjok holdt ved deres filebænk og arbejdsområde.

toren bag i chassiset, hvorved der kunne laves en såkaldt lavgulvbus. En ekstra finesse ved disse hækmotorbusser blev den såkaldte knieling, hvor bussen ved stoppestedet kunne krænge ned, så folk næsten kunne gå lige ind i bussen.

Bussen konstrueres, mens den bygges

Det er lidt misvisende at kalde Aabenraa Karrosserifabrik en fabrik, da det er håndværk at bygge en bus. Arbejdet består i stor udstrækning i at samle præfabrikerede dele ved hjælp af mekaniseret håndværktøj som luftdrevne skruetrækere ol. Samtidig er det ikke udelukkende teknikerne i konstruktionsafdelingen, som tegner en bus fra den ene ende til den anden. Når en ny type bus skal bygges, er det kun hovedtegningerne, som er lavet på forhånd. Mens bussen bygges, laves detailtegningerne. Det siges, halvt i alvor, at tegningerne først bliver lavet, når håndværkerne har bygget bussen.

Når bus nr. to skal bygges, findes et vist antal tegninger at gå ud fra. Men selv disse tegninger bliver ændrede, når håndværkerne finder bedre måder at løse konstruktionerne på. Ofte ser man teg-

ninger, som er mere røde af ændringer end sorte fra den oprindelige tegning.

Teamarbejde om 24.000 operationer

En almindelig, simpel bus består i dag af omkring 24.104 forskellige enkeltdele. Hver del betyder mindst én arbejdsfunktion, når den skal monteres. Hertil kommer 396 m² træ- og aluminiumsplader, 215 liter maling samt 3.783 meter ledning og profiler. Det er derfor kun håndværkernes opsamlede viden, som kan sikre en komplet bus af alle disse dele – at hver enkelt del sidder rigtigt, det rigtige sted.

Der er mange håndværkere om at bygge den 'daglige' bus, som i mange år næsten var fabrikkens faste produktion. Et fast indslag i arbejdet er den lokale musikstation, Radio Mojn, hvis musik og kvikke kommentarer lyder fra de fleste af medarbejdernes radioer – flere med højtalere på adskillige hundrede watt. Et chassis bugseres ind i fabrikkeshallen i den ene ende, hvorefter der bliver arbejdet på det i den næste måned, til bussen i færdig stand kører ud af fabrikkens porten i den anden ende. Undervejs står den parkeret ved 15 forskellige arbejdssteder. I

en enkelt kabine står en enkelt mand og sprøjtemaler, men ved de fleste stationer arbejder sjak på 5-6 mand. Det kan være stedet, hvor karrosseriet rejses op med den kraftige støj, der lyder, når aluminiumsdelene bankes sammen. Et intenst arbejde foregår også inde i busserne, når man er kommet så langt, at tømmerne kan lægge trægulv. Tilpasningen af de enkelte dele og arbejdstakten foregår i en rytme, som er opnået gennem mange års erfaringer. Mange har arbejdet med det samme arbejde i mere end 10 år, og nytillkomne får ved sidemandsoplæring hurtigt lært rytmen med kneb og finesser.

En håndværkerkultur som forsvinder

Et værksted med flere hundrede håndværkere, er en helt særlig arbejdsplads. Som nævnt skal man have et meget tæt fagligt samarbejde, når et arbejde skal afleveres videre til den næste håndværker i processen.

Samtidig er pladsen meget trang mellem busserne. Ofte skal håndværkeren på vej med løsele hoppe over en kollega, hvis værktøjer ligger spredt omkring hans arbejdsplads. Der kan let ryge nogle hurtige bemærkninger igennem luften. F.eks. kan en skaldet få bemærkningen: »Du har lige så meget i hovedet, som du har hår på hovedet«. De let ondsksfulde ord er dog ikke ment alvorligt. Som en medarbejder undskyldte efter at have givet bemærkningen til en kollega, han havde arbejdet dagligt med i 17 år: »Det kan være et helvede at arbejde her, så vi bliver nødt til at lukke sådanne ting ud som en sikkerhedsventil.«

I det daglige findes tilsvarende en tæt kommunikation. Folk mødes rundt omkring ved filebænkene ved de officielle kaffepauser, lige som de også jævnligt holder små uofficielle møder. Gårsdagens fodboldkamp eller spillefilm i fjernsynet er blevet kommenteret mange gange i løbet af en arbejdsdag.

Den store række af sportstrofæer i kantinens ene væg viser, at det ikke kun er i arbejdstiden, man har været sammen med sine kolleger.

Når arbejderne efter virksomhedens nedlæggelse skal finde en ny arbejdsplads, er der helt sikkert hverken tid eller plads til dette menneskelige samvær.

En bus bygges på 900 timer

900 arbejdstimer er man efterhånden kommet ned på for at bygge en bus. Det er dette arbejde, vi har ønsket at fastholde viden om. Takket være midler fra hastesummen hos Kulturarvsstyrelsen fik Museet på Sønderborg Slot og Institut for Sønderjysk Lokalhistorie mulighed for at undersøge virksomheden, mens den endnu fungerede.

Resultatet af feltarbejdet er blevet et fyldigt materiale med godt 1.300 registrerede fotografier og et halvt hundrede interview, heraf nogle på bånd. Ud fra denne viden er der blevet udarbejdet en indsamlingsplan for museumsgenstande, ligesom vi har fungeret som rådgivere for Erhvervsarkivet ved deres sideløbende indsamling af arkivalier.

Vi har prioriteret videooptagelser højt. Den nævnte håndværksproduktion med dens mange forskellige enkeltmomenter var ikke nedskrevet i mere end på et helt overordnet niveau. Kun gennem video har vi kunnet fastholde det faktiske arbejde.

Der er blevet optaget 10 timers video; som vi har sagt i spøg: nu mangler vi kun 890 timer, før arbejdet for alvor er fastholdt!

Spøg til side. Ud af materialet vil vi udgive en bog med tilhørende DVD med forskellige film om busproduktion og virksomheden. Indtil da må man nøjes med rapporten: »Sidste danskbyggede bus. Undersøgelse af Aabenraa Karrosserifabrik 2004«, Museet på Sønderborg Slot. 350 sider.

Major Peter Gosse

Kommandant i Tønder og Skærbæk maj-juni 1945

Af H. E. SØRENSEN

Den 10. maj 1945 modtog borgerne i Skærbæk de engelske tropper. H. E. Sørensen tegner her et portræt af chefen for de stationerede tropper i de første befrielses måneder i 1945, major Peter Gosse.

Den britiske officer, der står sammen med bl.a. Niels Jensen på billedet fra modtagelsen af de engelske tropper i Skærbæk den 10. maj 1945, er den 26-årige major Peter Gosse. Han var chef for det kompagni britiske tropper, der var stationeret i Tønder og Skærbæk i et par måneder efter befrielsen, maj-juni 1945.

Han døde midt i december 2004. Kort efter jul fik jeg brev fra min gamle ven Len Parsons i Preston i England, der i 1945 var en af de soldater, som gjorde tjeneste i dette kompagni, og som meddelte mig det.

Major Gosse blev 85 år gammel. Len medsendte i brevet den tale, som majorens søn, Nick Gosse, havde holdt ved begravelsen i landsbyen Great Carlton lørdag før jul, den 18. december 2004.

Nick Gosse mindedes sin far som en dygtig sportsmand, der havde spillet både rugby og cricket. Som 20-årig var han i 1939 blevet soldat i regimentet King's Royal Rifle Corps (KRRC), hvor han gjorde tjeneste hele krigen igennem. Regimentet blev indsat i ørkenkrigen, hvor det som en del af feltmarskal Montgomerys »ørkenrotter« kæmpede i den nordafrikanske ørken mod de tyske styrker under feltmarskal Erwin Rommel. Senere deltog regimentet i kampene i Italien, og den 6. juni 1944 var det blandt de enheder, der fra første dag var med ved landgan-

gen i Normandiet. Herfra kæmpede de sig vej gennem Frankrig og Tyskland for den 7. maj 1945 at være blandt de første af Montgomerys soldater, der krydsede den danske grænse som vort lands befriere. Peter Gosse, der hurtigt var steget i graderne fra menig til major, havde kommandoen over den styrke, der placeredes i Tønder og Skærbæk. De britiske soldater blev hurtigt populære, og byernes familier kappedes om at invitere dem. Det gjaldt både officerer, befalingsmænd og menige. Len Parsons havde i øvrigt gjort hele turen med som menig.

Som soldat udmærkede Gosse sig flere gange og modtog tapperhedsmedaljen Military Cross (MC) - i øvrigt lige som sin far, der havde gjort tjeneste i Første Verdenskrig - og blev flere gange nævnt ved navn i regimentets dagsbefalinger. »Han var en soldaternes soldat, en født leder og en inspiration for de mænd, der tjente under ham,« sagde Nick Gosse ved sin faders bære.

Han fortsatte: »Og så i 1945, efter års krig, der forekom nærmest endeløs, ankom det krigstrætte A-kompagni fra KRRC's 2. bataljon til et frit og befriet Danmarks velkomst og gæstfrihed, hvor han havde kommandoen i byerne Tønder og Skærbæk. Det var her, han mødte viceskoleinspektørens datter, Annemarie Brahm, som han giftede sig med i 1947. For os børn betød det hjem på begge sider af Vesterhavet og rige minder om vidunderlige barndomsferier med danske bedsteforældre, onkler og tanter, fætre og kusiner.«

Major Gosse blev fra Sønderjylland

forflyttet til de britiske besættelsestropper i Vesttyskland, hvor han gjorde tjeneste ved opbygningen af Rhinarmeen. Efter en kort tid som civil meldte han sig til luftvåbnet, Royal Air Force (RAF). Her blev han sendt til Ægypten for at deltage i beskyttelsen af de britiske interesser i Suez Kanalzonen. Derefter gjorde han igen tjeneste i Tyskland i to omgange, inden han sluttede sin militære karriere som underviser ved skolen for atomkrigsførelse (British School of Nuclear Warfare) på Winterbourne Gunner. Da han tog sin afsked fra luftvåbnet, havde han rang af Wing Commander, svarende omtrent til major i hæren.

Sammen med sin kone overtog han derefter ledelsen af en skole, Manor School, i landsbyen Great Durnford, hvor han i femten år underviste i engelsk, historie og matematik. Han skal have været en meget dygtig underviser, som hans elever husker med glæde.

Som pensionister flyttede parret til Lincolnshire, hvor han fortsatte med at give timer, bl.a. på en landsbrugsskole. De boede på gården Rookery Farm, hvor de skabte et smukt og gæstfrit hjem omgivet af en meget velplejet have.

Nick Gosse mindedes sin far som en »repræsentant for den generation, hvis uselviske mod og indsats skabte fundamentet for den frihed og stabilitet, vi nyder i dag. Han havde en stærk følelse for social retfærdighed og pligt troskab.«

Len Parsons mindedes i sit brev sin gamle kompagnichef med veneration og tilføjede med tør britisk humor: »Nu må det så være på tide at tilgive ham, at han lod tre bolde passere og gå i nettet, da han var vores målmand i en fodboldkamp mod Skærbæks hold.«

Mon ikke Skærbæk vandt den kamp i 1945, siden Len stadig mindes de tre famøse mål, som majoren »lod gå ind«?

De engelske soldater blev modtaget på Torvet i Skærbæk den 10. maj 1945. På billedet ses den engelske kommandant major Peter Gosse sammen med tre af byens frihedskæmpere foran en kampvogn, som er blevet »erobret« af byens åbenbart overvejende kvindelige ungdom. Fra venstre ses modstandsbevægelsens byleder, hjuler Niels Jensen, med datteren Petra Jensen. Til højre for Peter Gosse ses sagfører Jens Korsgaard Nielsen. Foto: Skærbæk Museum.

Set og sket i grænselandet

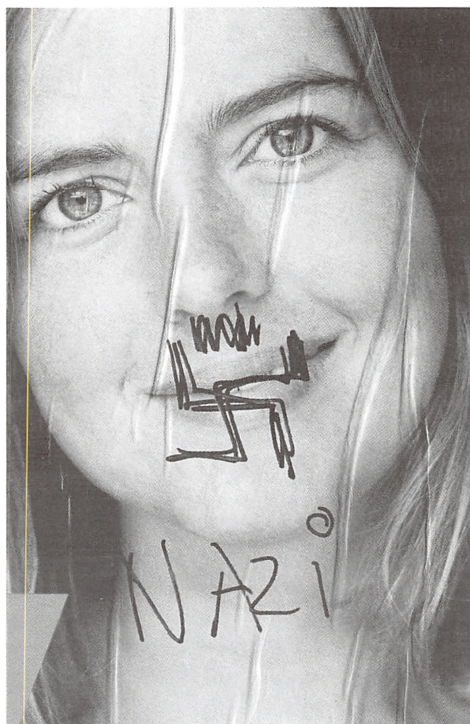
Grænselandskronik

Af H. E. SØRENSEN

Landdagsvalget i Slesvig-Holsten er normalt ikke noget, der sætter de store overskrifter i landets aviser. Landdagsvalget den 8. marts blev imidlertid indgangen til begivenheder, der gav nogle alvorlige skrammer i grænselandets mindretalsforhold. H.E. Sørensen har set på Landdagsvalget og andre begivenheder i Sønderjylland i sidste kvartal.

Folketingsvalg

Den 8. februar holdtes der valg til Folketinget. Resultatet i Sønderjylland kunne næppe forbyde nogen, da det fulgte landsresultatet ganske nøje. De eneste overraskelser lå på det personlige plan. Både Venstre og Socialdemokraterne tabte et mandat, så de nu har henholdsvis tre og to repræsentanter. Dansk Folkeparti og de Konservative genvandt deres ene mandat, mens de Radikale vandt ét. Genvælgt blev Hans Chr. Schmidt og Peter Christensen (V), Frode Sørensen (S) og Søren Krarup (DF), mens de nyvalgte var Ellen Trane Nørby (V), Lise von Seelen (S), Allan Niebuhr (K) og Bente Dahl (RV). Et par kendte ansigter blev ikke genvælgt, Helga Moos (V) og Inger Bierbaum (S), mens Kaj Ikast (K), Sven Buhrkall (V) og Poul Quist Jørgensen (S) ikke genopstillede. Overraskelsen kom et par dage efter valget, da fintællingen viste, at den radikale Bente Dahl alligevel smuttede med. Mandatet var ellers på valgaftenen tildelt en konservativ i Århus Amt. Det er vist første gang siden Ingomar Petersens tid, at Det Radikale Venstre har fået en kandidat valgt i Sønderjylland.

Folketingsvalget i Sønderjylland blev alvorligt skæmmet af en sag om Ellen Trane Nørbys plakater i Tønder, der blev overmalet med hagekors og nazipåskrifter. Jydske Vestkystens fotograf skød dette billede af en plakat på Kongevej ved Mølleledammen i Tønder. Foto: Hans Christian Gabelgaard. Jydske Vestkysten.

Det meget tætte løb bevirkede, at både en socialdemokrat og en venstremand krævede omtælling af stemmerne. Kun Grethe Nielsen (S) i Haderslevkredsen fik sit ønske opfyldt, dog uden at det ændrede resultatet. Hun må nøjes med at være 1. suppleant.

Regeringsdannelsen betød, at Sønderjylland fortsat har tre ministre. Bertel Haarder overtog undervisnings- og kirkeministerierne, mens Hans Chr. Schmidt og Eva Kjer Hansen fortsat er fødevareminister og socialminister (JV, No., Fl.A.).

I Tønderkredsen havde man en speciel valgkamp. Venstres unge løve fra Sønderborgkredsen fik en del af sine plakater overmalet med hagekors (JV), og den lokale venstrekandidat, Louise Howard-Jessen, beskyldte efter valget kredsens ledelse for ikke at have bakket hende op og VU for direkte at have modarbejdet hende. Men det skyldtes måske, at der »er langt mellem studenterhuerne« herude, sagde hun bl.a. Selv om hun skyndsomt trak i land, var det ikke glemt, så ved kredsens generalforsamling 6. marts blev hun ikke genopstillet (JV). Det var den politiske karriere.

Hun havde næppe opfattet, at hendes rolle ikke i første række var selv at blive valgt, men at samle stemmer til genvalg af Løgumklosterkredsens folketingsmand Peter Christensen. At det var meningen, fremgik klart af tidligere udtalelser fra Venstres ledelse i Tønderkredsen.

Fritagelse for spærreklausul

Kort før jul havde Forbundsforfatningsdomstolen i Karlsruhe efter henvendelse fra Overforvaltningsretten i Slesvig afvist at behandle spørgsmålet om, hvorvidt det danske mindretalsparti, SSW, fortsat skal være fritaget for den tyske 5% spærreklausul. Få uger før landdagsvalget den 8. marts sendte retten i Slesvig spørgsmålet tilbage til Karlsruhe. Det skabte et vist røre, idet man i SSW frygtede, at det ville kunne påvirke valget (Fl.A.).

Karl Otto Meyer var dog ikke overrasket. »Domstolen i Slesvig har en tradition og fortsat ry for at være meget konservativt slesvig-holstensk og tysk-nationalt indstillet,« sagde han og henviste

til egne (dårlige) erfaringer med netop denne retsinstant (Fl.A.).

Forbundsforfatningsdomstolen handlede dog ekstraordinært hurtigt og afviste Slesvigrettens henvendelse endnu en gang - nogle dage før valget (Fl.A.).

Landdagsvalget

Resultatet blev det, man plejer at kalde en »gyser«, idet ingen af de to blokke - borgerlige og socialister - fik flertal. CDU (Kristelige Demokrater) fik en klar fremgang og opnåede 30 mandater, og deres støtteparti FDP (Frie Demokrater) fik fire, altså tilsammen 34 pladser. SPD (Socialdemokraterne) fik en markant tilbagegang og 29 mandater, støttet af De Grønne med fire. Stillingen var altså 34 til CDU-siden og 33 til SPD-siden. Desuden opnåede SSW to mandater (Fl.A.).

Når man derefter påstod, at SSW var tungen på vægtskålen og »sad med nøglen til regeringsmagten«, er det en klar overfortolkning af situationen. Ingen ville eller kunne forhindre partierne i at danne andre koalitioner end de vante. Hvis enten FDP eller De Grønne skiftede side, ville der være et flertal sammen med et af de to store partier, for slet ikke at tale om, at CDU og SPD gik sammen. Så havde de tre små partier i hvert fald ikke mere at skulle have sagt. Det, som i første omgang hindrede en »stor koalition«, var, at begge partiledere, Peter Harry Carstensen (CDU) og Heide Simonis (SPD), partout ville være ministerpræsident og ikke under nogen omstændigheder ønskede at vige for den anden.

Ligeberettigede mandater

Da SSW har nære kontakter til SPD og derfor bebudede, at partiet ville indlede forhandlinger med Simonis om dannelsen af en SPD-De Grønne-mindretalsregering med SSW-støtte, steg forargelsen inden for CDU og FDP til det hysteriske. Der blev straks fremsat krav om, at SSW

Hovedpersonerne i spillet om posten som ministerpræsident, fra venstre Anke Spoorendonk fra SSW, Peter Harry Carstensen fra CDU og SPD's ministerpræsident Heide Simonis. Foto: Scampix.

skulle forholde sig neutralt. »Danskerne skal ikke bestemme, hvem der skal regere i en tysk delstat,« hed det nok så smagfuldt.

Forbundsdaysmedlem Wolfgang Börnsen (valgt i Flensborg Amt), der ellers har ført sig frem som en nær ven af mindretallet, gik nu i den anden grøft. Han sagde, at en støtte fra SSW til SPD ville være »misbrug af mindretalsprivilegier«, en »massiv ringeagtelse af flertalsbefolkningens valgønske« og en »urimelig indblanding i Slesvig-Holstens indre anliggender,« fordi SSW også havde »moraliske forpligtelser over for flertalsbefolkningen« (Fl.A.).

Med hensyn til det med flertallet kan det nævnes, at CDU-FDP havde fået i alt 671.020 stemmer ved valget og SPD-Grønne-SSW 696.075 (Fl.A.). CDU-koalitionens flertal er svært at få øje på!

»Flensborg Avis« kommenterede i en leder (24/2): »Når Börnsen taler om foragt for vælgernes afgørelse, hvis der skabes flertal mellem partier, der har haft tilbagegang ved valget, stopper hans respekt for vælgernes votum netop der, hvor hans personlige partiinteresser støder på sine grænser.«

Han - og de øvrige CDU-FDP-politikere - syntes helt at have glemt, at der var tale om et valg, hvor kun tyske statsborgere havde stemmeret, og at de stemmer, der var afgivet til SSW var lige så gyldige som dem, der var tilfaldet et af de andre partier.

Det var ikke kun SSW, der fastholdt dette standpunkt. Landdagspræsident (formand for landdagen) Heinz-Werner Arens skrev i en kommentar (No.), at da SSW for at blive repræsenteret i landdagen skulle have mindst det antal stem-

mer, som et mandat koster, »får SSW ikke noget mandat foræret«, og derfor er partiets mandater »ligeberettigede«. »Deres stemmer tæller i parlamentariske forhold lige så meget som enhver andens.« Når man ville tale om, at mindretallet havde en »moralisk pligt« til ikke at blande sig, »diskvalificerer man SSW's medlemmer af landdagen til 2. rangs medlemmer.« Det er de »på ingen måde,« fortsatte Arens. »Det er tyske borgere, der har givet SSW deres stemme, og det er tyske landdagsmedlemmer med dansk sindelag.« Også det tyske mindretalsorganisation i Sønderjylland støttede dette synspunkt (No, Fl.A.)

Mordtrusler

Da de to dansksindede landdagsmedlemmer Anke Spoorendonk og Lars Harms indledte konkrete forhandlinger med SPD og De Grønne om grundlaget for at støtte en regeringsdannelse, brød raseriet fra de borgerliges side ud i lys lue og kulminerede i mordtrusler mod Anke Spoorendonk, så hun i nogle dage måtte have politibeskyttelse (Alle medier).

Mens størsteparten af CDU-FDP-politikerne forholdt sig tavse til dette, viste formanden for CDU i Flensborg Amt, Johannes Petersen, det mod at skrive et åbent brev til Anke Spoorendonk, hvori han tog klart og skarpt afstand fra truslerne. »Med stor afsky har jeg fulgt truslerne mod Dem. Det er aldeles uacceptabelt, når medborgere gør brug af den slags midler i den politiske debat,« skrev han og fortsatte: »Det helt store flertal af borgere i Slesvig-Flensborg Amt fordømmer efter min dybe overbevisning den slags metoder,« hvorfor han »for den demokratiske kulturs skyld« opfordrede hende til at stå fast og »ikke lade Dem påvirke i Deres politiske afgørelser af den slags agitation« (Fl.A.).

Anke Spoorendonk holdt fast, og efter nogle ugers forhandling kunne de tre

partier præsentere grundlaget for en mindretalsregering bestående af SPD og De Grønne med SSW som støtteparti. Blandt de ønsker eller krav, som SSW fik løfte om skulle gennemføres, var ligestilling af de danske skoler i Sydslesvig med de tyske, også med hensyn til befording, dansk- og frisisksprogede udsendelser i radioen og støtte til Museet Dannevirkegården. Aftalen blev bekræftet af et stort flertal i alle de tre partiers kompetente forsamlinger.

Skandalen i Kiel

Den 17. marts skulle aftalen stå sin prøve i Landdagen ved afstemningen om regeringsdannelsen. Både SPD og CDU præsenterede en kandidat. Der krævedes absolut flertal, for at en af kandidaterne kunne blive valgt i første runde, dvs. 35 af landdagens 69 medlemmer. Med stor forbavselse måtte man konstatere, at afstemningen gav 34 stemmer for Simonis, 33 for Carstensen. I anden valgrunde var det tilstrækkeligt at opnå et flertal af de afgivne stemmer. Simonis skulle således stå til en sejr. Men denne afstemning gav stillingen 34:34. Da de to partier bag Carstensen har netop 34 mandater, måtte man se i øjnene, at et medlem af trepartikoalitionen bag Simonis havde »svigtet«. Mødet blev afbrudt. Efter at Simonis havde indskærpet sine folk, hvor vigtigt det var at stemme på hende, gik man igen til afstemning. Samme resultat: 34:34.

For anden gang blev mødet afbrudt. Partiformændene inden for SPD-fløjen indskærpede endnu en gang nødvendigheden af, at alle »gjorde deres pligt«, og Simonis krævede en tillidsafstemning blandt alle tre partiers 35 mandater. Resultatet var klart. Hun fik alle stemmer, og med denne støtte i ryggen gik hun endnu en gang i salen for at gennemføre den endelige afstemning, der skulle sikre hende endnu en periode som Slesvig-Holstens ministerpræsident.

De politiske trakasserier i Slesvig-Holsten og mordtrusler mod Anke Spoorendonk kunne ikke ødelægge den gode stemning i anledningen af 50-året for København-Bonn erklæringerne. Stemningen og humøret var højt ved den officielle festligholdelse af København-Bonn erklæringerne på Sønderborg Slot den 29. marts. Her ses statsminister Anders Fogh Rasmussen og forbundskansler Gerhard Schröder. Foto: Karin Riggelsen. Der Nordschleswiger.

Og så sprang bomben. Den fjerde afstemningsrunde gav samme resultat som de to foregående: 34 stemmer på Heide Simonis, 34 stemmer på Peter Carstensen, 1 stemme blank. Jubelen blandt de borgerlige var stor. En »ubåd«, som man siger på tysk, havde sænket Simonis. »Weekendavisen« skrev om »Macbeth i Kiel« og sammenlignede med snigmordene i Shakespeares skuespil, hvor »dolken i ryggen« er den foretrukne metode til at slippe af med en uønsket person.

Stemningen i landdagsbygningen steg mærkbart i løbet af dagen og var efterhånden så elektrisk, at Siegfried Matlok fra »Der Nordschleswiger« sagde til TV-Avisen om aftenen, at han i mere end 25 år som journalist aldrig havde oplevet noget lignende.

Simonis meddelte nu, at hun ikke længere stod til rådighed for yderligere forsøg på at blive ministerpræsident. Nogle dage senere oplyste hun, at hun ville trække sig helt ud af politik.

Lurvet forrædderi

Hvem, der havde stemt blankt, er endnu en hemmelighed. Men der er næppe tvivl om, at »muldvarpen« skal søges blandt de 29 socialdemokrater. De Grønne og SSW ville opnå så store fordele ved regerings-samarbejdet, at det nærmest er utænkeligt, at en af dem skulle have »svigtet«. Men hvem synderen er, og hvilke bevæggrunde han/hun kan have haft, står hen i det uvisse.

Dagen efter skrev Matlok i sin leder »stinkesauer« over forløbet og resultatet. Det må vist betegnes som en stærkt neddæmpet beskrivelse.

Heide Simonis' finansminister Ralf Stegner betegnede i en oprørt udtalelse handlingen som et »lurvet og karakterløst forrædderi« af en person fra »egne rækker«, der af »personligt had eller som en modydelse af politisk eller materiel art over for en ukendt tredjemand« var »faldet SPD, De Grønne og SSW i ryggen«. Vedkommende måtte regne med,

at det »før eller siden vil komme frem, og samvittigheden vil ikke lade ham/hende i ro, før han/hun har tilstået denne gerning.« Han sluttede: »Dette æreløse svineri har i første række ramt Heide Simonis og dernæst Socialdemokraterne ... og ikke mindst De Grønne og det tapre SSW. ... Det har ingen fortjent, og sådan noget gør socialdemokrater simpelthen ikke« (Fl.A.).

Det er naturligvis legalt at være uenig med sit parti og stemme imod det, hvis ens samvittighed byder det. Men så bør man åbent sige det og gøre sin stilling klar forud for afstemningen. Skandalen i Kiel rejser spørgsmålet om, hvorvidt man i en parlamentarisk forsamling overhovedet kan leve med hemmelige afstemninger om så vigtige og fundamentale spørgsmål som en regeringsdannelse. I Folketinget har man åbne afstemninger, og selv om almindelige valg naturligvis skal være hemmelige, så må man også kunne forlange af dem, man har valgt, at de står ved deres overbevisning og åbent bekender, hvis de går mod partilinjen.

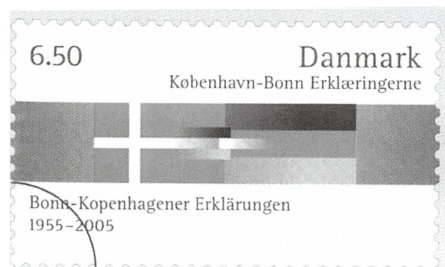
Jubilæum

Bonn-København erklæringerne fra 1955 fejredes på 50-årsdagen for underskrivelsen den 29. marts ved en festbanket på Sønderborg Slot, hvor forbundskansler Gerhard Schröder og statsminister Anders Fogh Rasmussen deltog. Begge mindretal var fyldigt repræsenteret, men det danske mindretals nestor Karl Otto Meyer blev hjemme. Med begivenhederne efter landdagsvalget og i forbindelse med regeringsdannelsen i Kiel mente han ikke, der var noget at fejre. Især CDU's og FDP's reaktion på SSW's forhandlinger med SPD og De Grønne og ikke mindst de trusler, der blev fremsat mod mindretallet, herunder mordtruslen mod Anke Spoorendonk, havde oprørt ham. Det bomber mindretalspolitikken mange år tilbage, og »det glemmer jeg ikke hver-

ken på en måned eller i løbet af to år,« sagde han til TV-Avisen. »Og så vil jeg ikke ødelægge festen for de andre med mine sure miner,« tilføjede han.

Kortlægning af dagliglivet

Det er nærmest utroligt, hvad man sådan går og laver statistik over. 5. februar fortalte en undersøgelse, at sønderjyder går mere til læge end folk i andre egne af landet (JP). 16. februar fik vi at vide, at Bov, Aabenraa og Sønderborg kommuner hører blandt de 20 højst placerede i landet mht. vækst. Derimod ligger de øvrige Alssundkommuner samt Tønder, Højer og Christiansfeld blandt de lavest placerede (JV). 17. marts kunne magasinet »Penge & Privatøkonomi« fortælle, at en familie i Skærbæk med en fællesindkomst på 750.000 kr. og eget hus har næsten 140.000 kr. mere til privatforbrug om året end en tilsvarende familie på Frederiksberg. Så er spørgsmålet bare, hvor mange af den slags familier der bor i Skærbæk? Og om man har medregnet kørselsbehov til og fra arbejde og fornøjelser? (JV). Endelig havde Danmarks Statistik 19. marts regnet ud, at mens kun 1,8 pct. af bilejerne i København har en trailer, er det over 30 pct. i Sønderjylland. Så i hvert fald på det punkt er vi markant foran hovedstaden (JV).

I forbindelse med festligholdelsen af København-Bonn erklæringerne udsendte postvæsenet et jubilæumsmærke med logoet for festarrangementet.

Aabenraa kommune opkalder en plads i Aaberna efter skibsreder og rigsdagsmedlem Michael Jepsen (1835-1899). På billede ses fra venstre borgmester Poul Thomsen, direktør i Rhederi M. Jepsen A/S Hans B. Schlaikier og tidligere borgmester Jørgen Witte. Foto: Lis Eeg Sylvest. JydskeVestkysten.

Dagbog

4. januar: Voetmanns Tømmerhandel i Aabenraa køber den tidligere karosserifabriks bygninger (JV).

Biologen Christian Dieperinck konstaterer, at den sjældne fisk dyndsmerringen lever i Sølsted Mose. Han har talt 18 eksemplarer, der er de eneste i Danmark (JV).

8. januar: I Berlin åbner en udstilling om København-Bonn-erklæringerne, »Fra modstander til medborger«, arrangeret af Museet på Sønderborg Slot, hvor den senere vises fra 11. marts (No.).

Aabenraa Museum erhverver et maleri af skibet »Cimber«, der ejedes af skibsreder Jørgen Bruun, Aabenraa. Det blev bygget hans værft på Kalvø i 1856 og sejlede året efter fra Liverpool til San Fran-

cisco (syd om Kap Horn) på 103 døgn, hvilket var 13 dage hurtigere, end noget andet skib havde klaret den tur (JV).

Der bevilges 105 mio. kr. til den sjældne fisk snæbelens overlevelse. Fisken findes kun i Vidå, Brede Å og Ribe Å (JV).

9. januar: En voldsom storm anretter store skader, bl.a. bliver taget af det nye FDE-center ved Padborg revet af (JV).

11. januar: Tyske investorer offentliggør planer om et feriecenter ved Emmerlev til ca. 2,3 mia. kr. (No., JV).

En plads i Aabenraa opkaldes efter skibsreder og rigsdagsmand Michael Jepsen, der levede 1835-1899 (JV, No.).

13. januar: Ingeniør Nis Krog, Guderup, har udviklet et kraftvarmeanlæg til afbrænding af gødning fra kyllinger og svin. Fødevareministeriet vil se på sagen (JV).

Amtsborgmester Carl Holst og hans familie oplyser, at de flere gange er blevet truet på livet (JV).

14. januar: Det oplyses, at bl.a. firmaerne DSSM, Hjordkær, Visutech ApS, Sønderborg, Okholm Lighting, Tønder, og Tinglev Elementfabrik har leveret materialer og udstyr til operabyggeriet i København (JV).

15. januar: Ærø kommune sonderer mulighederne for et nærmere samarbejde med den nye Sønderborg kommune (JV).

Peter Holst, Rødding, Signe Andersen, Sydslesvig, og Poul Dannow, Bylderup Bov, modtager H. V. Clausens og Johan Ottosens legat til danskhedens fremme (JV).

18. januar: Trafikminister Flemming Hansen erklærer, at staten er parat til at overtage motorvejsprojektet mellem Sønderborg og A10 (No.).

19. januar: To unge mænd af palæstinensisk afstamning myrdes i Haderslev som led i et privat opgør (JV).

20. januar: Den tyske mindretalskirke, Nordschleswigsche Gemeinde, nedlæg-

ger præsteembedet i Felsted. For to år siden blev embedet i Højer nedlagt, så der uden for købstæderne nu er fem tyske præster i Sønderjylland (No.).

21. januar: Danfoss i Flensborg fyrer 700 mand (Fl.A.).

22. januar: I Tønder skal der opføres et butikscenter til 50 mio. kr. (JV).

24. januar: En gruppe frivillige har til Aabenraa Museum bygget en model af skibsværftet på Kalvø, som det så ud i 1853 (JV).

25. januar: Der udsendes et fælles dansk-tysk frimærke i anledning af 50-året for Bonn-København erklæringerne (No.).

Nationalmuseet oplyser, at Trøjborg slotsruin skal restaureres (JV).

Østre Landsret fritager oliefirmaet Q8 for forpligtelsen til at oprense en forurening på Haderslev havn (JV).

Det kommende Museum Sønderjylland skal have fælles direktør (JV).

Den dobbelte olympiske guldmedaljevinder Jesper Bank, Aabenraa, skal le-

de det tyske America's Cup team (Fl.A.).

26. januar: ECCO opfører sin hidtil største fabrik, i Kina (JV).

27. januar: Fhv. statsminister Poul Nyrup Rasmussen taler på et SPD-valgmøde i Slesvig. Karl Otto Meyer skriver, at det er skuffende, at en fremtrædende dansk politiker støtter et tysk parti i et område, hvor SSW stiller op (Fl.A.).

28. januar: Dansk Folkepartis forslag om, at der kun må anvendes dansk på offentlige kontorer, kaldes af borgmester Jørn Lehmann Petersen, Broager, for »ren populisme« og i modstrid med bl.a. Bonn-København erklæringerne (No.).

30. januar: En gruppe i Tønder arbejder for at genåbne jernbanen mellem Tønder og Sønderborg (JV).

31. januar: Den 74-årige borgmester A. P. Hansen, Sønderborg, meddeler, at han stiller op som borgmestercandidat i den nye storkommune (JV, No.).

3. februar: Planerne om en »orientalsk bazar« i Ridehuset i Haderslev synes at blive virkelighed. Initiativtageren Es-

Trøjborg Slotsruin skal restaureres. Her har JydskeVestkystens fotograf Hans Christian Gabelgaard fanget slotsruinen en frostklar januardag.

Utilfredsheden var stor over meddelelsen om nedlæggelse af den lægebemandede skadestue i Sønderborg. En borgergruppe afleverer her næsten 40.000 underskrifter til amtsborgmester Carl Holst. Foto: Hans Christian Gabelgaard. Jydsk Vestkysten.

gandar Bandehkhoda oplyser, at restaureringsarbejderne på bygningen er gået i gang. Det er meningen, at bazaren skal være åben døgnet rundt, alle årets dage (No.).

4. februar: Kunstmuseet Brundlund Slot modtager 170 kunstværker som arv efter Carl og Edith Gruveman, Helsingør. Det drejer sig først og fremmest om billeder af kendte danske kunstnere (JV).

5. februar: Det kommende sønderjyske hospice placeres i Haderslev (JV).

8. februar: Slaget ved Oversø (Sankelmark) 1864 mindes med den traditionelle march. Kampene ved Kongshøj og Selk mindes med kransenedlægninger (No., Fl.A.).

Forfatteren Ebbe Kløvedal Reich modtager Rødekrø kommunes Kulturpris i sit hjem (JV).

22. februar: Havnene i List og Havneby skal ombygges og udvides, fordi der indsættes større færges på ruten (JV).

På Tønder Rådhus vies par nr. 25.000, siden man begyndte registreringen af vielser i 1967 (Tønder Ugeavis).

24. februar: Voldsomt snefald over

Sønderjylland forårsager trafikkaos (No., JV).

Det kommende center med universitet, forskerpark og koncertsal i Sønderborg døbes Alsion efter forslag fra optiker Elsebeth Christmas Møller, Sønderborg (JV).

26. februar: Der åbnes et museum for den nu nedlagte køleskabsfabrik Brdr. Gram i Vojens (JV).

4. marts: Museum Sønderjylland er nu en realitet. Staten betaler 23 mio. kr., mens de sønderjyske kommuner skal deles om ca. 10 mio. (No.).

Amtsborgmester Carl Holst vælges med overvejende majoritet (239 stemmer mod 79) som Venstres kandidat til posten som regionsborgmester (No., JV).

5. marts: På EUC-Syd i Sønderborg har man sat en gipsvæg op foran en stor mosaik af Johannes Carstensen. Iflg. flere håndværkere er der sat skruer ind igennem kunstværket. Det benægter institutionens ledelse, men Statens Kunsthøjesteret, som betalte hovedparten af prisen for værket, bebuder, at man vil besigtige de påståede skader (JV).

Der skal atter søges efter olie i Sønderjylland (JV).

Centrumdemokraternes næstformand Peter B. Nissen, Højer, trækker sig efter partiets nederlag ved valget, ligesom andre af partiets markante folk (JV).

6. marts: Der indledes undersøgelser ved Skibbroen i Tønder for at finde resterne af det gamle kajanlæg med henblik på en eventuel genskabelse af havnemiljøet (JV).

7. marts: Den 20-årige Kasper Plasman fra Tønder vinder både en guld- og en sølvmedalje ved Special Olympics for udviklingshæmmede i Nagano i Japan (JV).

8. marts: Den verdensberømte tenor Luciano Pavarotti har givet tilsagn om at synge ved et arrangement i Augustenborg Slotspark til sommer (JV).

9. marts: Fhv. viceborgmester og formand for Danske Samfund, overlærer Peter Madsen, Løgumkloster, dør 73 år (JV).

10. marts: Det er ikke kun i Danmark, der arbejdes med kommunale sammenlægninger. De 15 kredse og såkaldte kredsfrige byer i Slesvig-Holsten foreslås sammenlagt til fire storkredse. Samtidig arbejdes der med at nedsætte antallet af »amter« (nærmest politikredse) fra i dag 118 til ca. halvt så mange (No.).

11. marts: En borgergruppe i Sønderborg afleverer næsten 40.000 underskrifter mod nedlæggelse af den lægebemandede skadestue på Sønderborg Sygehus til amtsborgmester Carl Holst. Næsten halvdelen af Allsundområdets borgere har skrevet under (JV).

14. marts: Foreningen Kyst, Land og Fjord afviser på sin generalforsamling i Frifelt tanken om en Nationalpark Vadehavet (JV).

15. marts: Christiansfeld kommune overtager ansvaret for Kongens Allé mellem Frederikshøj og Christiansfeld, der blev plantet sidste år som en bryllups-

gave til kronprinsparret (Fl.A.).

17. marts: En visionsplan fra Udviklingsrådet for Sønderjylland vil gøre landsdelen til et af Europas mest attraktive områder. »For Sønderjylland i 2015 er visionen, at virksomheder, uddannelsesinstitutioner og myndigheder tør arbejde sammen, og at det giver resultater i verdensklasse.« Når vi når til 2050, »skal Sønderjylland være et af Europas mest attraktive områder at leve i og besøge.« Der skal være »dynamik og højt til loftet«, så landsdelen bliver »bevist på, at man uden millionbyer kan skabe resultater i verdensklasse ... og ... overskrifter i medier verden over« (JV). Smukt! Så mangler vi bare at gå i gang!

Indenrigsminister Lars Løkke Rasmussen lover det tyske mindretal finansielle forhold, så dets »arbejde ikke forringes« (No.).

Danfoss offentliggør sit regnskab med en omsætning på 16,3 mia. kr. og et overskud på 918 mio. kr. (No.).

18. marts: Regeringens tilladelser til udstykning af fritidsgrunde betyder, at der må bygges omkring 600 nye sommerhuse på Rømø, Als og i Haderslev kommune (JV).

19. marts: Brødrene Hartmann havde i 2004 et underskud på deres fabrik i USA på 162 mio. kr., mens fabrikken i Tønder gav et overskud på 94 mio. »Den er vores mønsterfabrik,« siger direktør Asger Domino (JV).

24. marts: Arkæologer har fundet resterne af den middelalderlige dominikanerklosterkirke i Slesvig (Fl.A.).

26. marts: Diverse fonde har p.t. bevilget 50 mio. kr. til restaurering af de historiske bygninger i Christiansfeld (No.).

Forkortelser

Fl.a. Flensborg Avis

JP Jyllands-Posten

JV Jydske Vestkysten

No. Der Nordschleswiger

Dansk oksehandel

Poul Enemark: »Dansk Oksehandel 1450-1550. Fra efterårsmarkeder til forårsdrivning«. Aarhus Universitetsforlag 2003. 2 bind, bind 1: 578 sider, bind 2: 420 sider, ill. Pris samlet: 498 kr.

Med udgivelsen af dette monumentale værk har Poul Enemark fremlagt resultaterne af flere årtiers arbejde med oksehandelens historie i middelalderen og den tidlige renaissance. På baggrund af de bevarede regnskaber fra danske og slesvig-holstenske toldsteder fra 1485 til 1560 og med inddragelse af talrige andre samtidige kilder beskrives oksehandelens udvikling, dens skiftende vilkår og ikke mindst dens deltagere igennem perioden.

I bind 1 fremlægges det omfattende materiale i en række kapitler, der ikke kun beskriver oksehandelens baggrund, dens vilkår og udvikling. Her tages også fat på emner som priser og toldopkrævning, oksevejene og den klædehandel, der var en vigtig del af oksehandelssystemet. I bind 2 fremlægges i 84 diagrammer og tabeller en stor del af den kildemæssige baggrund for de konklusioner, der indgår i 1. bind. Derudover indeholder bind 2 en tysk sammenfatning, noter og litteratur samt ikke mindst et udførligt personnavneregister, der på mange måder er nøglen til hele værket.

Forfatteren har nemlig gennemgået de tusinder af indførsler i de mange regnskaber for derigennem at kunne identificere og lokalisere de mange okse- og hestehandlere, der optræder i kildematerialet. Det er herigennem lykkedes at dokumentere omfanget af de enkelte køberes handel og ikke mindst at følge adskillige af oksehandlerne og deres aktiviteter igennem årtier. Mange af disse oksehandlers livsforløb er omhyggeligt beskrevet ved inddragelse af talrige andre kilder. De forsøges placeret socialt og erhvervmæssigt ikke kun i det lokale, men også i det mere internationale samfund. På denne måde er det også lykkedes at beskrive omfanget af de enkelte byers handel samt at følge de ændringer, der sker igennem tiden. Det er her, de to bind, ud over den indlysende betydning for vor forståelse af periodens økonomiske historie generelt, bør få stor betydning for de lokalhistoriske studier i periodens historie i

Danmark og Slesvig-Holsten. De mange identificerede oksehandlere vil uden tvivl for flere byers vedkommende forøge antallet af navngivne personer fra perioden. Alene fordelingen af oksehandlere på de enkelte byer er med til at understrege, at der var store regionale forskelle på hvilke byer, der spillede en rolle i oksehandelen. For Slesvigs vedkommende dokumenteres det ud over al tvivl, at det var købmændene i Flensborg, der sad på hertugdømmets oksehandel. Men også købmænd fra Husum, Tønder og Haderslev spillede en betydningsfuld rolle, hvorimod der kun sjældent optræder oksehandlere fra Aabenraa og aldrig fra Sønderborg i kildematerialet. Disse to byer lå så at sige nederst på den økonomiske rangstige blandt de slesvigske købstæder.

Poul Enemarks store værk er næppe et, som de fleste vil læse igennem fra ende til anden, hvis ikke man er specielt interesseret i datidens handels- og landbrugsforhold. Dertil er detaljerigdommen simpelthen for stor. Det er til gengæld denne rigdom på konkrete oplysninger og kildehenvisninger, der vil få værket til at blive stående som et uomgængeligt opslagsværk, når der i fremtiden skal forskes i de enkelte byers og egnes sociale og økonomiske historie i senmiddelalder og renaissance.

lsm

Kroer

Henning Dehn-Nielsen: »KROER Danmark rundt«. Holkenfeldt. 206 sider, indb., rigt ill. Pris: 258 kr.

Dette er en revideret genudgivelse af en bog med samme titel fra 1995. Den indeholder et kapitel om dansk krohistorie og derefter en gennemgang af 100 udvalgte kroer og kort omtale af vel ca. dobbelt så mange. Man kan for så vidt undre sig over, efter hvilke kriterier udvælgelsen er sket. Mens der er 18 sønderjyske kroer med, er der ingen i Thy eller Salling og kun en enkelt på Bornholm.

Holder man sig til de sønderjyske kroer, virker udvælgelsen tilfældig. Alle de nævnte fortjener omtale, men hvorfor det netop er dem og ikke andre, der er medtaget, gives der ingen forklaring på. Der fortælles i reglen lidt om kroens historie og tidligere ejere,

sommetider er der oplysninger om priser og antal værelser m.v., eller en bestemt ret omtales. Standardoplysninger om opførelsesår, antal værelser, adresse og telefonnummer m.v. burde have været bragt i en særlig rubrik, så teksten ikke skulle fyldes med mere eller mindre tapre forsøg på sproglig variation i forbindelse med disse meddelelser.

Bogen kan sikkert være til gavn for turister, der søger spændende overnatnings- og spisesteder.

H. E. Sørensen

Socialdemokratiet i Sønderborg

Inge Adriansen: »Socialdemokratiet i Sønderborg 1904-2004«. Museet på Sønderborg Slot, 2004. 25 sider, ill. Pris: 39 kr.

I anledning af 100-års jubilæet har Socialdemokratiet i Sønderborg bedt Museet på Sønderborg Slot om at udarbejde en kort fremstilling af partiforeningens historie. Museumsinspektør Inge Adriansen har løst denne opgave på bedste vis.

I Inge Adriansens skildring kædes det politiske arbejde på lokalt plan sammen med generelle politiske og samfundsmæssige forhold i perioden, begyndende med nationalitetskamp og social elendighed i tiden omkring verdenskrigen 1914-18 frem til vore dages danske velfærdsstat. Kommunalpolitisk var socialdemokratiet dominerende i størsteparten af perioden, med Anders Andersen som borgmester i hele 23 år fra 1946 til 1969. Der berettes endvidere om det liv, der udfoldede sig i fagforeningshuset Bjerggården, om Dagbladet Sønderjyden i op- og nedgangstider, om samspillet med fagbevægelsen og om de store 1. maj festligheder, der nu er et afsluttet kapitel.

Heftet er forsynet med mange velvalgte illustrationer, kilde- og litteraturhenvisninger. Trods det beskedne omfang bliver læseren klogere på såvel Socialdemokratiets som Sønderborgs nyere historie.

Britta Bargfeldt

Skærbæk Væveskole

H. E. Sørensen: »Billedtæpper fra Skærbæk Væveskole«. Skærbæk 2004, 16 sider, ill. Pris: 35 kr.

Hvis Skærbæk Væveskole, stiftet af pastor Jacobsen, skulle være glemt i Danmark i den mentale slipstrøm af den nationale kamp, så kan der næppe være ret mange, som efter udstillin-

ger i Flensborg, Sønderborg og nu også Skærbæk ikke kender den lille væveskole, der fejrede så store triumfer i udlandet, men blev overset i Danmark. Nu har Skærbæk Museum også udgivet et katalog i forbindelse med den store vandreudstilling om skolen. Kataloget er forfattet af H. E. Sørensen, som tidligere har skrevet om skolen i årbogen fra Skærbæk Museum. Men i modsætning til tidligere er de mange farvebilleder ikke blot gengivet langt bedre, tæpperne er også tilgodeset gennem heftets format på 17x24 cm. Foruden en kort skildring af væveskolens historie rummer kataloget en oversigt over de kunsthåndværkere, der designede de udstillede tæpper.

Nu er der gennem de sidste tre år udgivet tre mindre hefter om Skærbæk Væveskole. Måske var det på tide med en lidt større monografi om skolen og dens mange jugendstiltæpper eller en oversættelse af Ernst Schlees store værk om væveskolen fra 1984.

kf

Kegleklubben af 1864

Frands Gregersen: »Kegleklubben af 1864 – om at tage kegler i 140 år i Aabenraa – et jubilæumscauseri...« Aabenraa 2004. 61 sider, ill. Pris: 98 kr.

Keglespillet er ikke ukendt i Danmark, men næppe så udbredt som i Sønderjylland, hvor man tydeligt mærker indflydelsen fra de mange navere, der i midten af 1800-tallet bragte spillet med sig hjem fra Tyskland. Her nød spillet stor popularitet. En af de ældste kegleklubber i Sønderjylland og blandt de ældste foreninger i Aabenraa er Kegleklubben af 1864. Som navnet fortæller, kunne klubben i 2004 fejre sit 140-års jubilæum. Det runde år blev markeret med bogen »Kegleklubben af 1864« skrevet af Frands Gregersen.

Det er blevet et bredt causeri, som kendere af Frands Gregersens tidligere bogudgivelser vil kunne nikke genkendende til. Her stifter man ikke alene bekendtskab med kegleklubens historie, men også med bl.a. byens historie siden middelalderen, badeetablisementet »Frederiksst« og det særlige aabenraaske særpræg. Bogen kommer dog også rundt om såvel byens mange keglebaner som klubbens 125-års jubilæum. Desværre er kildematerialet om klubbens tidligste historie yderst sparsomt, faktisk kun en jubilæumskeglevis fra 25-års jubilæet. Keglespillet var og er et spil, hvor konkurrence

Fortsat s. 158

Det sker – på sønderjyske museer

Gemt, men ikke glemt - et stykke kulturarv gøres synlig

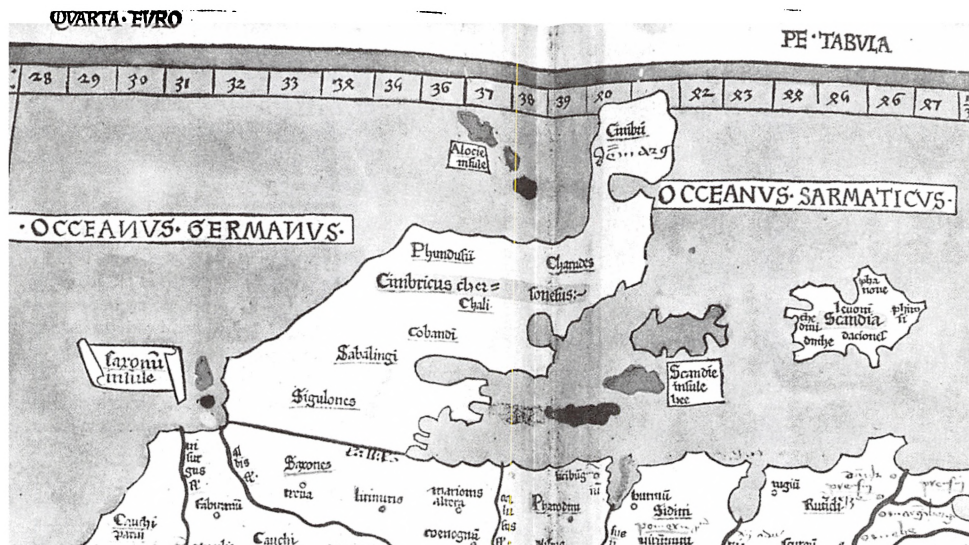
I kælderen under Haderslev Katedralskole findes der et stykke kulturarv, som man uden at overdive kan kalde en sjældenhed: Skolens samling af ældre bøger. Opbevaringsforholdene er fine, så bøgerne har det godt, og samlingen rummer mange lækkerbiskener for bibliofile (: bogelskere). Desværre er det kun få uden for skolens mure, der aner, at samlingen i det hele taget findes, men det bliver der rådet bod på nu, hvor et stort udvalg af den bliver udstillet på Haderslev Museum sommeren over.

Det falder fint i tråd med, at Kulturministeriet har tilkendegivet, at en portion af »provinspuljen« til støtte for kulturelle tiltag uden for København kan gå til at gøre den haderslevske bogsamling mere

tilgængelig. Bøgerne skal nyregistreres og de vigtigste oplysninger om dem lægges ud på internettet, så det bliver lettere at se, hvad samlingen rummer.

En af grundene til, at netop denne samling fortjener særlig bevågenhed, er, at den i sjældnen grad afspejler, hvilke bøger en sådan lærdomsinstitutions rektor og lærere gennem tiden har ment, at eleverne burde kende til. Desuden fortæller den om skolens samspil med det omgivende samfund under skiftende vilkår: Som dansk gymnasium efter 1920, som tysk »Gelehrtschule« 1864-1920 og som latinskole i århundrederne før 1864.

Bogsamlingen rækker oven i købet endnu længere tilbage end til 1567, da hertug Hans oprettede den »trivialscole«,

Kortudsnit fra Ptolemaios' »Cosmographia« med bl.a. den jyske halvø. Ptolemaios' kendskab til landenes udseende er mere upræcist, jo længere fra Middelhavet de ligger.

Fra 7. juni: **Haderslev Museum**
Bibliofile sjældenheder / bøger fra Kratedralskolen.

Fra 24. juni: **Aabenraa Museum**
Agricola Americana.

18. juni - 19. juni: **Jacob Michelsens Gård**
Bageweekend.

4. juni - 15. sept.: **Kunstmuseet Brundlund Slot**
Værker fra kunstmuseets samlinger. Fokus på parken i nye omgivelser.

29. apr. - 7. aug.: **Museet på Sønderborg Slot**
»Naur Smykker Sønderborg« - En retrospektiv udstilling af guldsmeden Mikala Naur.

15. juni - 1. aug.: H. C. Andersen arbejder.

11. juni - 23. okt.: **Tønder Museum**
»Musik i Tønder«.

4. juni - 28. aug.: **Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder**
Leif Kath (Maleri og grafik).
25. juni - 28. aug.: Wilhelm Freddie - »Det komplette grafiske værk« (Værker fra egen samling).

1. apr. - 31. dec.: **Drøhses Hus, Tønder**
»Hattemoden 1900-1980.«

5. apr. - 5. sept.: **Højer Mølle- og Marskmuseum**
»Svaner« - En udstilling om svanernes natur - og kulturhistorie.

20. maj - 26. aug.: **Skærbækegnens Museum**
»Sikringsstilling Nord ved Skærbæk.«

Fra 8. maj: **Midtsønderjyllands Museum, Gram**
Udstilling af Gram Lergravs fossiler.

som Katedralskolen nedstammer fra. Vor Frue Kirke (vore dages Domkirke) var helt tilbage fra middelalderen uddannelsessted for præster til egne landsogne og havde i den forbindelse et bibliotek, men det blev opløst i begyndelsen af 1800-tallet. Latinskolen overtog en del af det, bl.a. nogle af de meget sjældne inkunabler, som er med til at gøre denne samling så exceptionel. »Inkunabel« betyder

»vugge« på latin og betegner produkter fra bogtrykkunstens spæde barndom, helt præcist tiden før år 1500. Pragtstykket blandt disse inkunabler er »Cosmographia« (= verdensbeskrivelse), forfattet ca. 150 e.Kr. af den græske matematiker, astronom og geograf Ptolemaios. Katedralskolens eksemplar er en udgave på latin, trykt i Ulm i 1486.

Anker Thygesen

- og det sociale fællesskab går hånd i hånd. Det mærker man også i bogen, hvor man ikke lades i tvivl om, at der er tilbragt mange timer i et godt venskabeligt lag.

Ballum Kirke – et brugsrum

Ballum Kirke – en vejledning. Tekst og foto af Lennart S. Madsen. Udgivet af Ballum Menighedsråd 2004. 16 sider, ill. Pris 20 kr.

En kirke er et brugsrum. Det er den røde tråd i den lille, men fortræffelige beskrivelse af Ballum Kirke, som middelalderarkæologen, inspektør ved Haderslev Museum, Lennart S. Madsen, har begået for Ballum Menighedsråd. Alt i en kirke, såvel i bygningen som inventaret og udsmykningen, er tænkt og udformet ud fra kirkens liturgi, så det bedst muligt understøtter og viderebringer det budskab, som er gudstjenestens inderste formål.

Ballum Kirke er placeret og bygget som på én gang kirke for marsksognet og for de søfolk og handlende, som anløb havnen. Den adskiller sig ikke fra flertallet af romanske landsbykirker i Danmark, så beskrivelsen af den rummer på én gang noget kendt og hjemligt og noget øjenåbnende, fordi vi hele tiden bliver holdt fast på tingenes funktion, også i det historiske perspektiv. Det sidste er ikke mindst spændende, for en kirke som Ballums har i sine omkring 800 år gjort fyldest under meget skiftende kirkelige forhold. Fra middelalderens romanske og senere gotiske tid til reformationen omkring 1530. Den betød en stor omvæltning i liturgien og dermed i kravene til et kirkerum. Det er spændende at følge dette tema op gennem århundrederne siden, hvor hvert tidsafsnit har føjet sit præg til.

Hæftets fotografier skyldes ligeledes Lennart Madsen. Det er fine og ærlige billeder, der i hovedsagen er optaget ved det forhåndenværende lys. Alt væsentligt er illustreret med såvel oversigts- som detailbilleder.

Min eneste anke over denne fine tryksag er den baggrund, en brunlig romansk form, som er lagt på alle siderne. Visuelt kan den synes at brede sig ind over billederne, og den generer under alle omstændigheder læsningen.

Ellers kan man kun håbe, at andre menighedsråd, der planlægger en kirkevejledning, vil lade sig inspirere af denne, ikke mindst i brugen af en dybt engageret fagmand som forfatter.

Jens Bruun

Sikker havn

Karen Margrethe Pedersen: »Sikker havn« 128 s., ill. Pris: Udsolgt

kf

Arbejdsmarkedet, og de som ikke har vundet fodfæste på arbejdsmarkedet, er sjældne eller rettere ikke eksisterende emner i den lokalhistoriske litteratur. Helt jomfrueligt er emnet ikke. Man støder f.eks. med jævne mellemrum på erindringer, der også beskæftiger sig med arbejdsløshed i f.eks. 1930'erne, men det er typisk vindernes skildringer. De for hvem arbejdsløshed blev en ubehagelig påmindelse om, at fast arbejde ikke er en naturgiven størrelse. Karen Margrethe Pedersens »Sikker havn« er en afrapportering om et vellykket beskæftigelsesprojekt i Aabenraa i perioden 1992-2004. Projektet gik i korthed ud på at lade ledige ombygge skibet Flornes til et skole-, kultur- og konferenceskib. Igennem arbejdet på skibet skete der en faglig og til tider også social skoling, så de ledige fik forbedret deres muligheder for at vende tilbage til eller i det hele taget komme ind på arbejdsmarkedet. Dette er sket med held. Som rapporten konstaterer, fik 42% af medarbejderne arbejde efter beskæftigelse i Sikker Havn, mens 19% efterfølgende startede på en uddannelse.

Rapporten er skrevet ud fra en antropologisk/etnologisk tilgang til emnet, hvilket bl.a. vil sige, at der især er lagt vægt på medarbejdernes oplevelser af Sikker Havn og de forskellige aktørers opfattelse af forløbet gennem de 12 år. Projektet har oplevet sine op- og nedgange, men rapporten tegner et billede af et projekt drevet af et utroligt og smittende engagement, der har båret projektet igennem. Dette, kombineret oplæring og arbejde, og ikke mindst det menneskesyn, der prægede hele projektet, er blandt de væsentligste kilder til projektets succes. Rent økonomisk har det dog også spillet en væsentlig rolle, at initiativtagerne har evnet meget systematisk at opbygge et netværk af aktører på området omkring projektet.

Rapporten er blevet et fint portræt af Sikker Havn med de formelle og stilistiske krav, der stilles til en afrapportering. De mange flotte resultater understreges med rette, men man kunne måske godt have ønsket sig lidt mere fokus på problemerne. Heri ligger trods alt også erfaringskilder, der kan anvendes af andre, der vil tage idéen op.

kf

GRÆNSEFORENINGEN

For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke Årbog.
Ring eller skriv efter Grænseforenin-

gens brochure: Postboks 9074, Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1022 Kbh. K.
Telefon: 33 11 30 63.
Du er også velkommen til at kontakte din lokale formand:

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Energiforsyningen under Anden Verdenskrig

*Bagsiden
om
forsiden*

Forsyningsvanskeligheder var ikke noget nyt fænomen, men udbruddet af Anden Verdenskrig den 1. september 1939 og besættelsen 9. april 1940 betød en dramatisk skærpelse af forholdene. Allerede i 1932 etablerede regeringen Valutacentralen, der op gennem 1930'erne stod for en vidtgående statsregulering af udenrigshandelen, og som udviklede sig til ryggraden i den økonomiske politik og de omfattende restriktioner under besættelsen. Danmark importerede ved krigsudbruddet den overvejende del af sine energi- og brændselsforsyninger. For at strække disse indførte regeringen allerede kort efter krigsudbruddet i 1939 de første af en række restriktioner på energiforbruget.

Kul var den helt dominerende energikilde til produktion af elektricitet og gas. Hovedparten af kullene kom fra Storbritannien. Selv om Tyskland overtog forsyningerne, nåede disse kun op på halvdelen af førkrigsniveauet. Resten måtte klares ved besparelser i energiforbruget og en øget produktion af brændsel i Danmark. En brændselskilde var tørv, som kun spillede en beskedne rolle i 1940, men som i 1945 dækkede en tredjedel af Danmarks brændselsforbrug. I Sønderjylland blev der især gravet efter tørv vest og syd for Aabenraa. En anden brændselskilde

var brunkul, der kom til at spille en stor rolle i offentligheden, men som ikke fik samme betydning som tørv. Takket være de fortsatte leverancer, den hjemlige produktion af ikke mindst tørv og brunkul kombineret med stor sparsommelighed i husholdningerne og industrien lykkedes det stort set at opretholde førkrigsniveauet af brændsel helt frem til 1945.

Importen af olie, benzin og petroleum spillede kun en ringe rolle, men dækkede til gengæld vigtige samfundsfunktioner inden for især transport. Benzinen blev allerede rationeret i september 1939. Her blev det kun til yderst beskedne tyske leverancer, som der måtte forhandles hårdt for. Snart blev godt 130.000 biler klodset op. De, som ikke fik del i de sparsomme dråber, kunne køre på generatorgas udvundet på transportable anlæg, som blev monteret på bilerne. Og snart blev »kakkellovnen« det synlige symbol i gadebilledet på det danske mangelsamfund under krigen. Den kunne såmænd også beskrive situationen langt op i efterkrigsårene. Mens benzinrationeringen blev ophævet i 1947, måtte befolkningen leve med brændselsrationeringen frem til januar 1953.

kf